

Materiały

USTRÓJ POLICJI NA ZIEMIACH POLSKICH WCIELONYCH DO RZESZY NIEMIECKIEJ 1939—1945

(Tzw. okręgi Kraju Warty i Gdańska — Prus Zachodnich) jako przyczynek do zagadnienia ekstradycji hitlerowskich zbrodniarzy wojennych¹⁾).

I

WSTĘP

Rozważania nasze należy rozpocząć od pewnych uwag ogólnych na temat ustroju policji w Trzeciej Rzeszy.

Ustrój policji w Trzeciej Rzeszy przedstawia obraz bardzo skomplikowany i niejednokrotnie zagmatwany.

Główne przyczyny tego stanu rzeczy są następujące:

1. Trzecia Rzesza zbudowała obok dawnego systemu pruskiego²⁾, na którym się oparła, zupełnie nowy aparat policyjny z tajną policją państwową (*Geheime Staatspolizei*, w skrócie *Gestapo*) na czele³⁾. Aparat ten oparto na jak najściślejszej łączności z formacją partyjną SS⁴⁾. Istniejącym dawniej władzom⁵⁾ odebrano szereg najważniejszych kompetencji, np. policję polityczną, która należała następnie wyłącznie do Gestapo.

¹⁾ W związku z mnożącymi się wypadkami naruszania przepisów dotyczących wydania i ukarania hitlerowskich zbrodniarzy wojennych drukujemy fragment pracy dra Zbigniewa Janowicza pt. „Ustrój administracyjny ziem polskich wcielonych do Rzeszy Niemieckiej 1939—45. Tzw. okręgi Kraju Warty i Gdańska — Prus Zachodnich“, dotyczący zagadnień ustrojowych policji; fragment ten stanowi dokumentację do spraw tego typu, jak aktualna w tej chwili sprawa SS Gruppenführera i generała policji Heinza Reinefartha.

W dniu 10 października br. Rząd Polski notą skierowaną do Ambasady Brytyjskiej w Warszawie zaprotestował przeciwko decyzji brytyjskich władz okupacyjnych w Niemczech odmawiających ekstradycji zbrodniarza wojennego Heinza Reinefartha, współodpowiedzialnego za barbarzyńskie i celowe zniszczenie Warszawy. Podkreślić należy, że Reinefarth pełnił jeszcze inną zbrodniczą funkcję na ziemiach polskich, a mianowicie był (po Koppe'm) wyższym dowódcą SS i policji w tzw. okręgu Kraju Warty (przypisek redakcji).

²⁾ Minister spraw wewn. jako minister policji oraz władze terytorialne: prezesi rejencji, landraci, burmistrzowie wzgl. komisarze oraz tzw. państwowe zarządy policyjne (prezydya wzgl. dyrekcje policji) — patrz niżej!

³⁾ Gestapo utworzono początkowo tylko dla Prus — Gesetz über die Geheime Staatspolizei v. 10. Febr. 1936 (GS. S. 21, 23), jednak niezwłocznie rozciągnięto moc obowiązującą tej ustawy na teren całej Rzeszy (bliżej patrz: Schäfer K., Dr. Das Polizeiverwaltungsgesetz... nach dem Stande v. 1. 5. 43, 11. Aufl. Berlin 1944, Gersbach, s. 15, 211 i nst.).

⁴⁾ SS — Schutz-Staffeln der NSDAP, patrz niżej: W dalszym ciągu niniejszej pracy użyto poza tym następujących skrótów:

GS — Gesetzsammlung, Preussische Gesetzsammlung (skrót urzęd.).

RGBl. I. — Reichsgesetzblatt Teil I. (jak wyżej).

RMBIIV. (wzgl. MBLIV.) — Ministerialblatt des Reichs- und Preussischen Ministeriums des Innern (j. w.)

RdErl. — Runderlass (j. w.)

RuPrMdl. — Reichs- u. Preussischer Minister des Innern (j. w.)

RFSSu.Ch. d. Dt. Pol. — Reichsführer SS u. Chef der Deutschen Polizei (j. w.)

Rmdl. — Reichsminister(-ium) des Innern (j. w.)

RVerBl. — Reichsverwaltungsblatt (czasopismo).

DV. — Deutsche Verwaltung (czasopismo).

I.Z.Dok. I — „sygnatura dokumentów Sekcji Dokumentacyjnej Instytutu Zachodniego w Poznaniu.

⁵⁾ Por. przypis 2.

2. W Trzeciej Rzeszy nie ma całkowitego, tj. wyczerpującego i jednolitego prawa policyjnego, w związku z czym nie zostało ściśle unormowane rozgraniczenie kompetencji pomiędzy poszczególne różnorodne władze i organa policyjne.

Obok pruskiej *Polizeiverwaltungsgesetz* (PVG) z dnia 1. 6. 1931⁶⁾, ustawy pruskiej o Gestapo z dnia 10. 2. 1936⁷⁾ oraz dekretu wodza i kanclerza Rzeszy z dnia 17. 6. 1936 o powołaniu szefa policji niemieckiej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rzeszy⁸⁾ istnieje ogromna ilość instrukcji i zarządzeń, którymi minister spraw wewnętrznych wzgl. (i to najczęściej) sam *Reichsführer SS* i szef policji niemieckiej Himmler normowali w razie potrzeby ustrój odnośnych władz i organów wykonawczych policji. Instrukcje i zarządzenia te były częstokroć, i to zwykle w sprawach najważniejszych, nie publikowane. Poza tym wydawane były nieraz tylko dla poszczególnych terenów Rzeszy, tak np. ustrój Gestapo dla terytoriów sudeckich i dla wcielonych ziem polskich normują osobne (publikowane) instrukcje⁹⁾.

Opracowaniu ustroju policyjnego Trzeciej Rzeszy poświęcić by trzeba specjalną monografię¹⁰⁾, do której niezbędne byłoby posiadanie przynajmniej większej części tajnych instrukcji, zarządzeń, rozkazów, planów organizacyjnych itp.

Bez ich posiadania niemożliwe lub bardzo utrudnione staje się uchwycenie szeregu kontaktów i stosunku władz policyjnych specjalnych (*besondere Polizeibehörden*), zwłaszcza tajnej policji państwowej, do innych władz administracyjnych. Trzeba bowiem zwykle poprzestać na ogólnikowych z reguły postanowieniach publikowanych instrukcji, regulujących ustrój władz i organów wykonawczych policyjnych, oraz na również bardzo ogólnikowych opracowaniach policji niemieckiej przez autorów niemieckich¹¹⁾.

Dużo cennych danych wnoszą do niniejszego opracowania pozostałe po władzach okupacyjnych dokumenty (instrukcje, zarządzenia, korespondencja urzęd-

⁶⁾ Das *Polizeiverwaltungsgesetz* v. 1. 6. 1931 (GS. S. 77), Ausführungsbestimmungen v. 1. 10. 31 (MBliV. S. 923), Schäfer, op. cit., s. 33 i nst.

⁷⁾ Por. przypis 3.

⁸⁾ Erlaß d. Führers u. Reichskanzlers über die Einsetzung eines Chefs d. Deutschen Polizei im Reichsmin. des Innern (RGBl. I, S. 487).

⁹⁾ O czym poniżej.

¹⁰⁾ Monograficznym opracowaniem policji niemieckiej nie jest opracowanie w Biuletynie Głównej Komisji Badania Zbrodni Niemieckich w Polsce, tom III., 1947 (rozdz. X. z tytuł.: Organizacja policji niemieckiej w Rzeszy i Generalnej Guberni, oprac. przez J. S e h n a), zawierające zresztą szereg nieścisłości wzgl. opuszczające ważne fakty (poniżej zwróć na to kilkakrotnie uwagę).

¹¹⁾ Szczególne miejsce wśród znanych mi opracowań policji niemieckiej, poniżej niejednokrotnie cytowanych, zajmuje praca Dr Wernera Besta: *Die Deutsche Polizei*. Znanie mi są dwa wydania tej pracy: I — z roku 1940, II — z roku 1941 nie różniące się niemal wcale od wydania pierwszego. Obydwa ukazały się w ramach „Forschungen zum Staats- u. Verwaltungsrecht, herausgegeben v. Reinhard Hoehn, o. o. Professor an der Univ. Berlin, Direktor des Instituts f. Staatsforschung“ jako tom V. serii A tego wydawnictwa. Drugie wydanie tej pracy (nie oznaczone zresztą jako wydanie II.) zostało wciągnięte do bibliografii partyjnej, napis: „Die Schrift wird in der NS-Bibliographie geführt — Berlin, den 20. 9. 1941, Der Vorsitzende der Parteiämlichen Prüfungskommission zum Schutze des NS-Schrifttums“, okoliczność podnosząca w bardzo znacznym stopniu jego wartość źródłową. Best, wyższy urzędnik min. spraw wewnętrznych (Ministerialdirektor) i zarazem wyższy funkcjonariusz SS (SSBrigadeführer — stopień odpowiadający mniej więcej stopniowi generała policji), uchodził w Niemczech za jednego z najlepszych znawców zagadnień policyjnych. Świadczy o tym choćby fakt powoływania się na niego przez innych autorów niemieckich opracowujących zagadnienia policyjne — nie jest to przy tym zwykłe cytowanie, ale raczej powoływanie się jako na pewien autorytet (patrz Stuckart W., v. Rosen — v. Hoewel H.: *Verwaltungsrecht*, 8. Aufl., Leipzig 1944, Kohlhammer, Neugestaltung von Recht u. Wirtschaft, hrsg. v. C. Schaeffer, Heft 14/1, s. 98, Nebinger, *Reichspolizeirecht*, 4. Aufl., Leipzig 1943 (wyd. jak powyżej) zesz. 14/4, s. 30. Świadczy o tym również udział Besta w pracy zbiorowej: Frank-Himmler — Best — Hoehn, *Grundfragen der Deutschen Polizei*, 1937. Nazwiska współautorów mówią same za siebie (pracy tej nie mogłem niestety uzyskać).

dowa i in.)¹²⁾, które pozwalają wyjaśnić lub przynajmniej naświetlić szereg wyłaniających się zagadnień (dokumenty te autor poznał w znacznej części już po napisaniu — 1948 r. — wspomnianej w przyp. 1 całości pracy). Są one tym cenniejsze, że pozwalają stwierdzić, jak realizowano normy prawne w praktyce. Okazuje się, że nie było odchyżeń (przynajmniej zasadniczych) od norm prawnych w praktyce urzędowania władz okupacyjnych w tzw. okręgach Kraju Warty i Gdańska — Prus Zachodnich, okoliczność niezmiernie ważna, zwłaszcza przy ustalaniu odpowiedzialności funkcjonariuszów władz niemieckich, którzy z reguły usiłują wykazać niezgodność praktyki z obowiązującym ustawodawstwem. Odtworzony w pracy obraz ustroju i jego analiza znajdują zatem z reguły potwierdzenie w cytowanych dokumentach¹³⁾.

¹²⁾ Cytowane poniżej dokumenty, poza dokumentami z Sekcji Dokumentacyjnej Instytutu Zachodniego w Poznaniu, pochodzą z akt Okręgowej Komisji Badania Zbrodni Niemieckiej w Poznaniu (jak mnie informował członek Okręg. Komisji Bad. Zbr. Niem. prok. M. Kaczmarek) i znajdowały się w chwili ich studiowania (1949 r.) w sekretariacie VIII. Wydziału Karnego Sądu Okręgowego w Poznaniu, częściowo włączone do akt sądowych, poniżej wymienionych. Możliwość korzystania z tych dokumentów zawdzięczaam życzliwemu stanowisku Sądu Okręgowego — Wydział VIII. Karny — w Poznaniu oraz członków Okręg. Komisji Badania Zbrodni Niem. w Poznaniu — prokuratorom A. Lehmana i M. Kaczmarekowi.

Podaję te dokumenty z dokładnym oznaczeniem, jak również z wymienieniem skrótów, pod jakimi będą poniżej cytowane (skrótów na pierwszym miejscu):

1. akta „Geheim“ — teczka akt oznaczonych stemplem „Geheim“. Na grzbiecie teczek koloru żółtego napis atramentem „Geheim 1941, 1942, 1943, 1944“ oraz stempel: „Gend.-Abteilung Görchen, Krs. Rawitsch, Reg.-Bez. Posen“.
2. teczka „Verbot der polnischen Sprache“ — teczka-grzbiet koloru jasno-zielonego z napisem atramentem: „1/50/142/1 — 6 Verbot der polnischen Sprache“ oraz stemplem „Geheim“. Adnotacja ołówkiem: „Z akt niemieckiej listy narodowej IX“.
3. teczka „Handakten-Papenberg“ — teczka akt z napisem: „Handakten. Evakuierung. Grundstückbeschlagn. Treuhandstelle Ost-Papenberg (akta podręczne meża zaufania Haupttreuhandstelle Ost, Treuhandst. Posen-Papenberg, przyp. autora — Z. J.)“.
4. teczka „Bessarabien- und Bukowinadeutsche“ teczka koloru szaro-żółtego zawierająca akta Umwandererzentralstelle (Centrala Przesiedleńcza) z napisem „Bessarabien- und Bukowinadeutsche (3. Nahplan)“.
5. teczka „Vermerke u. Verfügungen im inneren Dienstbetrieb“ — teczka kol. szaro-żółtego zawierająca akta Umwandererzentralstelle z napisem: „Vermerke u. Verfügungen im inneren Dienstbetrieb“; Obydwie te czki zawierają akta za czas 1941—1944.
6. teczka „Deutschstämmige“ teczka — grzbiet kol. niebieskiego z napisem: „Betritt: Deutschstämmige, die ihre Eintragung in die D. V. L. (Deutsche Volksliste), przyp. autora — Z. J.) nicht beantragen. Aktenzeichen: I/50. 141/5-14.“
7. teczka „Geschäftsverteilungsplan des RSHA“ — teczka zawierająca plan RSHA (Reichssicherheitshauptamt — Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy z napisem: II. A. Geschäftsverteilungsplan des RSHA. SA. 1/41 Kl.“
8. teczka „Geschäftsverteilungsplan“ — teczka zawierająca plan urzędu namiestnika w tzw. Kraju Warty z napisem: „Geschäftsverteilungsplan“ oraz pieczęcią z godłem państwowym niemieckim: „Der Reichsstatthalter, Reichsgau Wartheland“ (teczkę tę złożono w sprawie p-ko b. zastępcy namiestnika w Kraju Warty Augustowi Jaegerowi, toczącej się w 1943 przed Sądem Okręg. w Poznaniu, Sygn. VIII. K. 583/48).
9. „Dokumenty tom. I, II, III, IV do sprawy VIII. K. 607/48 tj. do sprawy p-ko b. dowódcy policji porządkowej w tzw. okręgu Kraju Warty Knofemu, oraz b. prezydentowi policji w Poznaniu w Malsen-Ponickau — toczącej się przed Sądem Okręg. w Pozn. w 1948/49 r. Dokumenty t. IV cytowane są jako „Tagesanordnungen Befehlshaber Wartheland“.
10. Teczka „Anordnungen Komm. Gend.“ — teczka akt z nadrukiem „Der Landrat, Aktenzeichen 14 221“ i napisem ołówkiem: „135 — 4 bis 31. 12. 4044 zawierająca „Anordnungen des Kommandeurs der Gendarmerie bei dem Regierungspräsidenten in Posen“, przedkładana do sprawy VIII. K. 607/48, patrz wyżej.
11. „Akta Greisera“, akta Najwyższego Trybunału Narodowego w sprawie Artura Greisera, tom II.
12. „Erfahrungsbericht“ — teczka — grzbiet koloru zielonego z napisem czerwonym ołówkiem „II“ (nie ponadto). Wewnątrz numerowane 32 karty. Na k. 1—11 „Der Höhere SS u. Polizeiführer beim Reichsstatthalter in Posen im Wehrkreis XXI, Posen, d. 26. Jan. 1940. Erfahrungsbericht über die Umsiedlung v. Polen u. Juden aus dem Reichsgau „Wartheland“.

¹³⁾ Dokumenty, o których mowa, odnoszą się wprawdzie do Kraju Warty, jednak ponieważ organizacja władz była w obydwóch okręgach identyczna (wyjąwszy pewne, nie mające dla całości znaczenia, szczegóły) a praktyka urzędowania przez wyższe (centralne) czynniki ujednolicona — nie ulega wątpliwości, że powyższe stwierdzenie odnosi się rów-

W pracy niniejszej omówiono poza policją również instytucje utworzone na ziemiach polskich dla celów niemieczenia i eksterminacji ludności polskiej, a to z tego względu, że pozostają one w najściślejszym związku z organizacją policji.

Dla wprowadzenia w zagadnienia ustrojowe policji i wymienionych instytucji na ziemiach polskich wcielonych do Rzeszy niezbędne jest uprzednie zapoznanie się z centrum całego systemu — Reichsführerem SS i szefem policji niemieckiej, jak również zarysowanie stosunków SS do policji.

II

SS — SZTAFETY OCHRONNE PARTII NARODOWO SOCJALISTYCZNEJ A POLICJA¹⁴⁾

Policja jest dziedziną, którą partia narodowo-socjalistyczna przeniknęła i oparowała całkowicie. Istnieje najściślejsza łączność pomiędzy SS, będącą formacją partyjną, a policją¹⁵⁾.

SS, początkowo tylko bojówka partyjna¹⁶⁾, stała się stopniowo potężną organizacją paramilitarną, na której przede wszystkim opierał się cały reżim narodowo-socjalistyczny.

Werner Best¹⁷⁾ określa zadania SS następująco: „ochrona narodu niemieckiego, jego krwi i jego jedności, ochrona panowania światopoglądu narodowego w narodzie niemieckim i ochrona narodowo-socjalistycznego kierownictwa (*Führung*) i ustroju (*Ordnung*)¹⁸⁾.

O ile cały system narodowo-socjalistyczny jest systemem elitarnym, to SS stanowić miała wybraną gwardię rasową, jądro tego systemu. Spośród wszystkich innych formacji i związków przyłączonych partii¹⁹⁾, przy wstępowaniu do SS stawiano największe wymogi: dalej idące wykazanie się pochodzeniem aryjskim²⁰⁾, brak jakichkolwiek obciążeń dziedzicznych (*volle Erbgesundheit*) i odpowiednie walory rasowe (*rassische Eignung*). Te same wymogi stawiano przy zawieraniu małżeństw w stosunku do narzeczonych członków SS. Dzieci członków SS miały stać się najwartościowszym elementem rasowym na-

niez do okręgu Gdańska — Prus Zachodnich (potwierdzają to np. dokumenty dot. działalności b. wyższ. dowódcy SS i policji w tym okręgu Hildebrandta i b. prezydenta policji w Bydgoszczy Henzego cyt. w akcie oskarżenia Prokuratury N. T. N. — por. przypis. 53).

¹⁴⁾ Schutz-Staffeln der Nationalsozialistischen Deutschen Arbeiter Partei, w skrócie, powszechnie używanym, „SS“.

¹⁵⁾ Partię narodowo-socjalistyczną w szerszym znaczeniu, czyli tzw. ruch nar.-socj. (nat.-soz. Bewegung) tworzą: 1. właściwa partia (NSDAP), 2. formacje partyjne (Gliederungen der Partei): SS, SA (Sturm-Abteilungen), HJ (Hitler-Jugend) i in., 3. tzw. związki przyłączone (angeschlossene Verbaende) np. NS — Lehrerbund, Deutsche Arbeitsfront (DAF) i in. (dokładne wyliczenie w rozp. wyk. do ustawy o zapewnieniu Jedności partii i państwa z dn. 29. 3. 1935 (RGBl. I. S. 502) z późn. zmianami (r. 1935, RGBl. I. S. 1523, r. 1938 — RGBl. I. S. 36).

¹⁶⁾ Utworzona w r. 1925 — bliżej v. Best, Die Deutsche Polizei 1941, s. 98 i nn. (wyd. 1940 — s. 85 i nn.).

¹⁷⁾ Por. przypis 11.

¹⁸⁾ Op. cit., 1941, s. 101 (1940, s. 87): „.....Schutz des deutschen Volkes, seines Blutes u. seiner Einheit, Schutz der Herrschaft der völkischen Weltanschauung im deutschen Volke u. Schutz der nat.-soz. Führung u. Ordnung“.

¹⁹⁾ Patrz przypis 15.

²⁰⁾ Podają wg Besta (1941, 96—8; 1940, s. 83—6). Tzw. Abstammungsnachweis do r. 1800 (dla zwykłych członków) wzgl. do r. 1750 (dla tzw. Führerlaufbahn).

rodu. Specjalne instytucje SS: SS-Rasse- und Siedlungshauptamt, „Ahnenerbe“ i „Lebensborn“ czuwały nad zagadnieniami rasowymi narodu²¹⁾.

Urzędy SS, skupione w rękę Himmlera w „Reichsführung SS“, miały dostęp nie tylko do wszystkich ministerstw i urzędów partyjnych²²⁾, ale poprzez swą niesłychanie rozbudowaną sieć najrozmaitszych placówek przenikały i opanowały całe życie Trzeciej Rzeszy²³⁾.

Formacja SS obejmuje: 1. oddziały wojskowe — Waffen SS²⁴⁾, 2. ogólną SS (*Allgemeine SS*), będącą kontynuacją dawnej SS jako „politischer Kampfbund“ partii narodowo-socjalistycznej. Poza tym istnieje specjalna służba wywiadowcza pod nazwą: Służba Bezpieczeństwa Reichsführera SS (*Sicherheitsdienst des Reichsführers SS* — w skróceniu „SD“)²⁵⁾.

W stosunku między SS a policją po raz pierwszy i zupełnie została urzeczywistniona zasada „der ordnungsmässigen Durchdringung“ instytucji państwowej przez partię narodowo-socjalistyczną²⁶⁾. Zasada ta realizuje się przez:

1. jednolite kierownictwo (*Führung*) i jedność instytucji,
2. przejście funkcjonariuszy policyjnych do równoczesnej służby w SS²⁷⁾.

III

KIEROWNICTWO POLICJI (*Führung der Polizei*)

1. Reichsführer SS i Szef Policji Niemieckiej

a) stanowisko prawne Reichsführera SS i Szefa Policji Niemieckiej.

Kierownictwo policji w Trzeciej Rzeszy spoczywa od dnia 17. 6. 1936 w rękę szefa policji niemieckiej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rzeszy, na które to stanowisko utworzone dekretem wodza i kanclerza z dnia 17. 6. 1936 (RGBL.

²¹⁾ Best, op. cit., 1941, s. 102 i nn., 1940 — s. 88 i nn. O porywaniu do Rzeszy dzieci polskich w celach germanizacji, w której to akcji współpracowały z komisarzem dla umocnienia niemieczyny (Reichskommissar f. d. Festigung des Deutschen Volkstums) wymienione powyżej: „Rasse — u. Siedlungshauptamt“ i „Lebensborn“ patrz St. M. Sawicka, Zbrodnia niemiecka nad dzieckiem polskim w Przeglądzie Zachodnim, 1947, s. 732 i nst.

²²⁾ Best, ibidem: „Die vom Reichsführer SS als seine Führungshilfe geschaffene Reichsführung SS besteht aus folgenden Hauptämtern: Hauptamt Persönlicher Stab des Reichsführers SS, in dem alle Angelegenheiten bearbeitet werden, mit denen der Reichsführer SS sich befasst, ohne dass sie zum Arbeitsbereich eines der übrigen Hauptämter gehören; der Persönliche Stab umfasst z. B. eine Pressestelle, eine Dienststelle f. Wirtschaftliche Hilfe, eine Dienststelle für Kulturelle Forschung; der Pers. Stab verwaltet die für wissenschaftliche Zwecke gegründete Stiftung „Ahnenerbe“, den zur Geburts- und Mutterfürsorge gegründeten Verein „Lebensborn“; im Pers. Stab sind die Verbindungsführer des Reichsführers SS zu den Ministerien und Parteidienststellen zusammengefasst“ (podkreśl. moje). Best wymienia następnie wszystkie urzędy (Hauptämter) wchodzące w skład Reichsführung SS m. in.: „...SS-Rasse — und Siedlungshauptamt... Reichssicherheitshauptamt, das zusammenfällt mit dem Reichssicherheitshauptamt im Reichsministerium des Innern“.

²³⁾ O czym poniżej.

²⁴⁾ Oddziały te dzielią się zasadniczo na dwie kategorie: a) SS — Verfügungstruppe, stojące do dyspozycji wodza — dla specjalnych zadań — zarówno w czasie wojny jak i pokoju, b) SS — Totenkopfstandarte, których zadaniem jest służba w obozach koncentracyjnych (*Be w a c h u n g*, jak pisze Best) oraz „Einsatz für bestimmte Zwecke der Staatssicherung“, jak pisze Best, s. 100 (1941) wzgl. 87 (1940) (jak ogólnie wiadomo: służba w *G e s t a p o*).

²⁵⁾ Patrz poniżej pod pkt. IV (specjalne władze policyjne).

²⁶⁾ Partię narodowo-socjalistyczną nazywa się „Orden“ narodu niemieckiego. Przetłumaczenie przez „zakon“ nie oddałoby zupełnie sensu tego pojęcia w tym znaczeniu.

²⁷⁾ Jeśli chodzi o instytucje, to narodowi-socjaliści broniąc zawsze zasady rozdziału funkcji partii i państwa przeprowadzają i tutaj rozdział, mówiąc jedynie o „zewnątrznym połączeniu jednostek“ („in dem äusseren Zusammenschluss der Einheiten“). Best, s. 107 (1941) wzgl. 94 (1940). Oczywiście ma to tylko znaczenie formalne. Natomiast w sto-

I. S. 487)²⁸) mianowany został tymże dekretem Reichsführer SS Heinrich Himmler. Nosi on tytuł służbowy: „Reichsführer SS i szef policji niemieckiej w Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Rzeszy“²⁹).

Rozpatrując stanowisko Himmlera w Trzeciej Rzeszy w czasie od dnia 17. 6. 1936 należy rozróżnić dwa okresy:

1. od 17. 6. 1936 do 1943.
2. od 1943 do 1945.

ad 1

W okresie tym Himmler z jednej strony podlega (osobiście i bezpośrednio) ministrowi spraw wewnętrznych, którego jest w swym zakresie działania stałym zastępcą (Art. II, ust. (2) i (3) cyt. dekretu), z drugiej zaś strony stanowisko jego jest równorzędne stanowisku ministerialnemu, a mianowicie: a) bierze udział w posiedzeniach gabinetu Rzeszy w sprawach dotyczących jego resortu (art. III cyt. dekretu), b) decyzje jego mają zawsze moc decyzji ministerialnych. Z punktu widzenia skuteczności jego decyzji obojętne jest również, czy przy wydawaniu ich używa oznaczenia ministerstwa spraw wewnętrznych, czy też oznaczenia „Reichsführer SS i szef policji niemieckiej“ (okólnik min. spraw wewn. z dnia 15. 5. 37)³⁰).

Można zatem określić Reichsführera SS i szefa policji niemieckiej jako samodzielną władzę policyjną.

W tymże okresie również został Himmler zastępcą ministra spraw wewn. Fricka jako generalnego pełnomocnika dla administracji Rzeszy (*Generalbevollmächtigter für die Reichsverwaltung*) z chwilą powołania Fricka na to stanowisko³¹).

Ponadto dekretem wodza i kanclerza z dnia 7. 10. 1939 (nie ogłoszonym) został Himmler jako Reichsführer SS mianowany komisarzem Rzeszy dla umocnienia niemieczyny. Występując w tym charakterze używał oznaczenia: „Reichsführer SS, Reichskommissar für die Festigung deutschen Volkstums“³²).

Zadaniem komisarza było w pierwszym rzędzie „ukształtowanie nowych niemieckich terenów osiedleńczych“ (tzn. przede wszystkim ziemi wcielonych ziem polskich tak, by stały się nierozzerwalną częścią składową Rzeszy Wielkoniemieckiej³³). W związku z tym pozostawało drugie zasadnicze zadanie komi-

sunku do funkcjonariuszy mówi Best o „innere Einheit der Mannschaft“. W sprawie przejmowania funkcjonariuszy policji do SS — patrz I. Best, s. 108 i n. (1941) wzgl. 95 i nst. (1940), 2. okólniki drukowane w RMBLIV. Ciekawe są zwłaszcza okólniki z r. 1933, począwszy od RdErl. d. RFSSuChoDTPol im RMdI. v. 18. 1. 1938 (s. 157) dot. przejmowania funkcjonariuszy policji porządkowej (Ordnungspolizei).

²⁸) Erlass (des Führers u. Reichskanzlers) über die Einsetzung eines Chefs der Deutschen Polizei im Reichsministerium des Innern.

²⁹) Art. II, ust. (4) dekretu: „Er führt die Bezeichnung: Der Reichsführer SS u. Chef der deutschen Polizei im Reichsministerium des Innern“.

³⁰) RdErl. d. RuPrMdI. v. 15. 5. 1937 betr. Rechtsstellung des Reichsführers SS u. Chef d. Dt. Pol. im Reichsmin. d. Innern (RMBLIV. S. 788).

³¹) Schoenfeldt, Die Allgemeine u. Innere Verwaltung, II. Aufl., Berlin-Wien 1934, Industrieverlag Spaeth — u. Linde (Die Bücher der Verwaltung, hrsg. v. H. Pfundtner H. Rüdiger, Bd. 3) s. 30; dokładnej daty nie udało mi się ustalić — prawdopodobnie ok. r. 1939 [w związku z wojną]. Fakt ten pomija cyt. już Biuletyn. O uprawnieniach Gen. Pełnomocnika, patrz poniżej!

³²) Himmler Heinrich, Die Aufgaben des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums in RVerwBl., 1940, s. 261 i n. Greifelt, SS-Brigadeführer [Die Dienststelle des RFSS als Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums]: Festigung deutschen Volkstums in den Ostgebieten in DV, 1940, s. 17 i nst. (Greifelt był jednym z najbliższych współpracowników Himmlera jako komisarza dla umocn. niemcz., przypisek autora) Schuermann, Festigung des deutschen Volkstums in Reich. Volksordnung, Lebensraum, VI. Bd., 1943, s. 482 i nst.

³³) Himmler, op. cit., s. 262: „Durch den Erlass des Führers u. Reichskanzlers v. 7. Okt. 1939 wurde dem RF SS die Rückführung der aus dem Ausland endgültig ins Reich

sarza: sprowadzenie z zagranicy Niemców i osiedlenie ich na nowych terenach Rzeszy³⁴).

Zadanie umocnienia niemieckiej powierzone komisarzowi do wykonania wg ogólnych dyrektyw wodza uznane zostało za zadanie „natury nadrzędnej“ (*übergeordneter Natur*); w tym zakresie komisarz miał prawo udzielania instrukcji wszystkim władzom Rzeszy³⁵). Dla wykonania tych zadań został utworzony przy komisarzu specjalny urząd (*Die Dienststelle des Reichsführers SS als Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums*³⁶).

ad 2

W r. 1943 Himmler został powołany na stanowisko ministra spraw wewnętrznych i generalnego pełnomocnika dla administracji Rzeszy³⁷). Z tą chwilą w jego ręce przeszło: 1. jednolite kierownictwo podporządkowanej mu jako pełnomocnikowi administracji (*einheitliche Führung der Verwaltung*). Gen. pełnomocnik miał w tym celu prawo wydawania rozporządzeń w swym zakresie działania w porozumieniu z generalnym pełnomocnikiem dla spraw gospodarki (*General-*

heimkehrenden Reichs- und Volksdeutschen, eine Regelung bezüglich volksfremder Bevölkerungsteile u. vor allem die Gestaltung der neuen deutschen Siedlungsräume übertragen“ (podkreślenia moje). W innym miejscu (s. 261) podkreśla Himmler, że: „Die neuen Ostgebiete wurden nicht zu Bereichen kolonialer Expansionsbestrebungen erklärt, sondern als eindeutig völkischer Lebensraum gekennzeichnet, in dem das vorhandene deutsche Volkstum durch Zuführung neuer Volksgruppen zu festigen u. damit zu sichern, untrennbaren Bestandteil Grossdeutschlands zu entwickeln ist“. Podobnie Greifelt, op. cit., s. 17.

³⁴) Niemców bałtyckich (Baltendeutsche), wołyńskich (Wolhyniendeutsche), Besarabskich i bukowiskich (Bessarabien- u. Bukowinadeutsche) oraz in.

³⁵) Himmler, op. cit., s. 262: „Die Arbeitsweise des Reichskommissars ergibt sich daraus, dass der nach den allgemeinen Richtlinien des Führers durchzuführende, dem Reichsführer SS erteilte Auftrag übergeordneter Natur ist (podkreśl. aut. Z. J.). Die meisten obersten Reichsbehörden u. sonstigen zentralen Dienststellen haben Verbindungsreferenten zum Reichskommissar berufen, die mit dessen Hauptabteilungen u. Abteilungen ständig in enger Verbindung stehen. So erhalten die beteiligten Dienststellen schnell Kenntnis von den sie berührenden Fragen u. können andererseits Weisungen des Reichskommissars unmittelbar entgegennehmen.“

Podobnie Greifelt, op. cit., s. 18.

³⁶) Himmler, ibidem: Greifelt, ibidem. Urząd ten nazywany jest również „Reichskommissariat...“

Zarówno Himmler jak i Greifelt podają zarys organizacji tego urzędu. Przytaczam zarys podany przez Greifelta: „Alle Planungsfragen haben z. B. immer wieder vom Volkstumsgedanken auszugehen u. alle raumordnenden Massnahmen in diese Generallinie einzumünden. Im Reichskommissariat werden sie in der Planungshauptabteilung (I) bearbeitet. Unmittelbar auf den Volkstumsgedanken ausgerichtet ist die Arbeit der Hauptabteilung II, der die Lenkung des Menscheneinsatzes obliegt. Die Auswirkungen des Versailler Diktats bringen es mit sich, dass nach der Wiedergewinnung dieses deutschen Volksbodens im gewissen Rahmen Probleme des Ausgleichs Schadensfälle zu lösen sind Hauptabteilungen III). Für die Mittelbeschaffung der gesamten Massnahmen des Reichskommissars u. ihrer Verwaltung ist die Finanzhauptabteilung (IV) zuständig. Im Zentralbodenamt (Hauptabteilung V) werden die mit dem Erfassen des Bodens zusammenhängenden Fragen bearbeitet. Als Hilfe zur Siedlungsdurchführung ist die Hauptabteilung VI. tätig, die in Verbindung mit den die ländliche u. städtische Siedlung praktisch durchführenden, zuständigen Stellen die grossen Richtlinien für dies besonders wichtige Aufgabengebiet erarbeitet.“

³⁷) Między końcem sierpnia a 19. 9. 43 (por. podpisy w RGBl. I. s. 528, 543 i nn.) Cyt. Biuletyn pomija ten bardzo ważny fakt, podając jedynie fakt nominacji Himmlera na stanowisko ministra spraw wewn. (s. 178). Odtąd, jak piszą Stuckart i Schiedermaier (Neues Staatsrecht I, Der neue Rechtsaufbau, 19. Aufl., Leipzig 1944, Kohlhammer, wyd. Neugestaltung von Recht u. Wirtschaft hrsg. v. C. Schaeffer, Heft. 13 I, s. 114): „Das Amt des Chefs der Deutschen Polizei u. die Dienstbezeichnung „Reichsführer SS u. Chef der Deutschen Polizei“ sind wieder weggefallen“.

Nie znajduje to jednak potwierdzenia w praktyce urzędowania Himmlera, przynajmniej do listopada 1943. Mianowicie Erlass z dnia 18. 11. 1943 (akta „Geheim“, k. 43) dot. „Beschäftigung von Vertrauensleuten“ nosi nadal nagłówek „Der Reichsführer SS u. Chef der Deutschen Polizei im Reichsministerium d. Innern“. Objęcie przez H. ministerstwa spraw wewn. nie wprowadziło przy tym żadnych istotnych zmian organizacyjnych w resorcie policyjnym (por. przypis 41).

bevollmächtigter für die Wirtschaft) wzgl. pełnomocnikiem dla planu czteroletniego (*Beauftragte für das Vierjahresplan*) i szefem głównej komendy sił zbrojnych (*Chef des Oberkommandos der Wehrmacht*)³⁸), generalnemu pełnomocnikowi dla administracji podporządkowane są następujące resorty (poza ministerstwem spraw wewnętrznych): a) ministerstwo sprawiedliwości (*Reichsjustizministerium*),

b) ministerstwo oświaty (*Reichsministerium für Wissenschaft, Erziehung u. Volksbildung*),

c) ministerstwo dla spraw kościelnych (*Reichsministerium f. kirchliche Angelegenheiten*),

d) urząd planowania przestrzennego (*Reichsstelle für Raumordnung*)³⁹).

Wreszcie, prawdopodobnie w r. 1944, Himmler został mianowany dowódcą armii rezerwowej Rzeszy (*Befehlshaber des Ersatzheeres*)⁴⁰).

Powyższy przegląd uprawnień Himmlera pozwala nam zorientować się w przedmiocie opanowywania Trzeciej Rzeszy przez SS i policję w osobie jej najwyższego reprezentanta.

b) *Urząd Reichsführera SS i Szefa Policji Niemieckiej*

Reichsführerowi SS i szefowi policji niemieckiej podlegają trzy tzw. urzędy główne (*Hauptämter*) stanowiące departamenty jego resortu w ministerstwie spraw wewn.:

1. Główny Urząd Policji Porządkowej (*Hauptamt Ordnungspolizei*) z szefem policji porządkowej (*Chef der Ordnungspolizei*) na czele,

2. Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy (*Reichssicherheitshauptamt* w skrócie RSHA) z szefem policji bezpieczeństwa i służby bezpieczeństwa (*Chef der Sicherheitspolizei und des SD*) na czele⁴¹).

3. Główny Urząd Gospodarstwa i Budowli (*Hauptamt Haushalt und Bauten*) z szefem Gł. Urz. Gosp. i Budowli (*Chef des Hauptamtes Haushalt u. Bauten*) na czele⁴²).

Szefowie tych urzędów są stałymi zastępcami Reichsführera SS i szefa policji niemieckiej⁴³).

Zgodnie z powyższym podziałem na tzw. urzędy główne policja niemiecka dzieli się na dwie zasadnicze części: 1. policję porządkową (*Ordnungspolizei*),

³⁸) Stuckart — Hoewel, *Verwaltungsrecht*, s. 65 i 27. Pełnomocnikiem dla spraw gospodarki był min. gospodarki Funk, pełnomocnikiem dla planu czteroletniego — marszałek Rzeszy Goering będący równocześnie przewodniczącym Rady Ministrów do Spraw Obrony Rzeszy, szefem Głównej Komendy Sił Zbrojnych — gen. Keitel.

³⁹) Stuckart — Hoewel, op. cit., s. 65.

⁴⁰) Dokładnej daty nie udało mi się ustalić, Por. Procs Greisera, s. 156. (Procs A. Greisera przed Najw. Tryb. Narod. W-wa 1946, PIW.).

⁴¹) Utworzone na mocy okólnika Reichsführera SS i Szefa Pol. Niem. z dn. 26. 6. 1936 (RMBiV., s. 946—8). Urząd ad 2 istniał początkowo jako „Hauptamt Sicherheitspolizei”. Jako RSHA istnieje od chwili scalenia go z Głównym Urzędem Bezpieczeństwa w Reichsführung SS. Odtąd RSHA jest równocześnie 1. składową częścią Reichsführung SS, 2. departamentem w ministerstwie spraw wewn. Por. przypis 22: „... Reichssicherheitshauptamt, das zusammenfällt mit dem Reichssicherheitshauptamt im Reichsministerium des Innern” (Best).

Szefowie ci podpisawali: 1. za szefa policji niem. — „w zastępstwie” (In Vertretung), za ministra spraw wewn. — „z polecenia” (Im Auftrag) (pkt. 3 załącznika 2 do cyt. okólnika. Pkt. 4 tegoż załącznika nie został opublikowany — zawierał widocznie tajne instrukcje). Ten sposób podpisywania uległ zapewne zmianie z chwilą mianowania Himmlera ministrem spraw wewn. Z tą bowiem chwilą, jak podają Stuckart — Schiedermaier (*Neues Staatsrecht I*, 1944, s. 113): „Jetzt leitet der Reichsführer SS als Reichsminister des Innern einheitlich die gesamte deutsche innere Verwaltung u. hat sich als solcher die beiden Hauptämter Ordnungspolizei u. Sicherheitspolizei unmittelbar unterstellt”.

⁴²) Urząd ten, nie interesujący nas zresztą w powyższym przedstawieniu, jest analogicznie jak RSHA częścią skład. Reichsführung SS i departamentem w min. spraw wewn. (v. przyp. 2, s. 120) — Best (1941, s. 102). ⁴³) Por. przypis 41.

2. policję bezpieczeństwa (*Sicherheitspolizei*⁴⁴).

Szefowi policji porządkowej podlegają rzeczowo i osobowo: państwowe zarządy policyjne (*staatliche Polizeiverwaltungen*⁴⁵) oraz następujące organa wykonawcze policji: policja ochronna Rzeszy (*Schutzpolizei des Reiches*), policja ochronna gmin (*Schutzpolizei der Gemeinden*), żandarmeria (*Gendarmerie*), policja ochronna wodna i przeciwpożarowa (*Wasserschutzpolizei, Feuerschutzpolizei*) i policja pomocnicza (*Hilfspolizei*)⁴⁶. Poza tym podlegają mu rzeczowo władze policyjne ogólne (p. poniżej), o ile wypełniają zadania z zakresu policji porządkowej.

Szefowi policji bezpieczeństwa i SD podlegają rzeczowo i osobowo władze i organa wykonawcze policji kryminalnej (*Kriminalpolizei*) i tajnej policji państwowej *Gestapo* oraz służby bezpieczeństwa (SD). Poza tym podlegają mu rzeczowo władze policyjne ogólne i państwowe zarządy policyjne, o ile wypełniają zadania z zakresu policji bezpieczeństwa⁴⁷.

2. Kierownictwo terytorialne — (*gebietliche Führung*) — wyżsi dowódcy SS i policji (*Höhere SS — und Polizeiführer*).

a) *Stanowisko prawne wyższego dowódcy SS i policji*⁴⁸.

Kierownictwo policji dla określonych obwodów terytorialnych, a mianowicie dla tzw. obwodów wojskowych (*Wehrkreise*)⁴⁹, sprawują wyżsi dowódcy SS i policji. Stanowisko wyższych dowódców SS i policji nie zostało bliżej unormowane w żadnym publikowanym⁵⁰ akcie prawnym. Nie jest zatem zadaniem łatwym jego wyczerpujące określenie. Zmuszeni jesteśmy równocześnie do korzystania w dużej mierze z opracowań autorów niemieckich.

Wyżsi dowódcy SS i policji są zastępcami Reichsführera SS i szefa policji niemieckiej zarówno w zakresie policyjnym, jak i we wszystkich innych dziedzinach⁵¹, a w szczególności: 1. podlega im bezpośrednio ogólna SS (*Allgemeine SS*)⁵² obwodu wojskowego, nadto na ziemiach wcielonych podlega im organizacja bojowa miejscowych Niemców „Selbstschutz”⁵³.

⁴⁴ Obydwa te działy określa się zwykle wspólnym mianem „policji bezpieczeństwa” (por. prof. St. Kasznica, *Polskie Prawo Administrac.* wyd. III, Poznań 1946, s. 138—9.

⁴⁵ Z wyjątkiem pol. kryminalnej (v. poniżej).

⁴⁶ Podaje wg Besta, s. 66 (1941) wzgl. 57 (1940).

⁴⁷ Best, s. 74 (1941), wzgl. 64 (1940).

⁴⁸ Praca niniejsza została ukończona w maju 1948 r. [wyluczając pewne uzupełnienia i korekty dokonane w okresie późniejszym, głównie w związku ze studiowaniem dokumentów, por. Wstęp].

W nr 9—10 Przeglądu Zachodniego z 1949 r. (s. 281 i nst.) ukazała się praca K. M. Pospieszalskiego omawiająca to samo zagadnienie zatytułowana: „Właściwość wyższego dowódcy SS i policji na ziemiach wcielonych do Rzeszy [Orzeczenie złożone Prokuraturze N. T. N. dla procesu b. wyższego dowódcy SS i policji w Bydgoszczy Hildebrandta]”. [Pkt. A.: Właściwość w zakresie policyjnym, Pkt. B.: Właściwość w zakresie umacniania niemieczyny].

⁴⁹ „Wehrkreis” jest obwodem obrony wojskowej w przeciwstawieniu do „Reichsverteidigungsbezirk” (s. 61), który jest obwodem obrony cywilnej. Best, op. cit. s. 108 (1941) wzgl. 94 (1940), nazywa wyższ. dowódców „Gebietsbefehlshaber” der SS u. Polizei“.

⁵⁰ Podkreślam: „publikowanym”, gdyż zapewne unormował je Himmler w jakiejś tajnej instrukcji.

⁵¹ Best, op. cit., „In jedem Wehrkreis ist ein Höherer SS-u. Polizeiführer eingesetzt, der in seinem Bereiche den Reichsführer SS u. Ch. d. Dt. Pol. hinsichtlich aller von dem Reichsführer u. Ch. d. Dt. Pol. wahrgenommenen Aufgaben — sowohl polizeilicher wie auch anderer Art — vertritt”. (pokr. moje). (1941, s. 51, 1940 — s. 43). Podobnie Nebinger, *Reichspolizeirecht*, s. 12: „Er vertritt den Reichsführer SS u. Ch. d. Dt. Pol. hinsichtlich aller von diesen wahrgenommenen Aufgaben (Polizeiliche u. sonstige Aufgaben)”. Te „inne” zadania, to przede wszystkim zadania SS. i SD.

⁵² Por. wyżej.

⁵³ Odnosnie do „Selbstschutz” patrz *Tagesanordnungen Befehlshaber Wartheland*, karta 161, pkt. 7: „Selbstschutz. Der Erlass des RFSSuCHdDtPol. im RMDi v. 7. 10. 39. O-Kdo: O: 1/1 Nr 214/39 wonach der Selbstschutz eine Organisation der Polizei war u. von den zuständigen Polizeidienststellen mit. polizeilichen Aufgaben beauftragt werden konnte, tritt mit dem 30. 11. 1939 im Reichsgau Posen ausser Kraft.

2. Kierują wszystkimi wspólnymi przygotowaniem (*gemeinsame Vorbereitungen*) SS, policji porządkowej, policji bezpieczeństwa i SD, które zmierzają do wypełnienia przez nie zadań obrony Rzeszy. We wszystkich wypadkach, w których pożądana jest dla określonych zadań wspólna akcja wymienionych formacji, obejmują nad nimi, jak również nad oddziałami wojskowymi SS (*Waffen SS*)⁵⁴, dowództwo⁵⁵.

Podlegają im jako główni współpracownicy w zakresie policyjnym: inspektor policji porządkowej (*Inspekteur der Ordnungspolizei*) oraz inspektor policji bezpieczeństwa i SD (*Inspekteur der Sicherheitspolizei u. des SD*), w zakresie SS — szef sztabu ogólnej SS (*Stabsführer der Allgemeinen SS*)⁵⁶.

Wyżsi dowódcy SS i policji są nie tylko przełożonymi w wewnętrznych stosunkach służbowych (władzami służbowymi), lecz również posiadają uprawnienia władz administracyjnych, tzn. posiadają m. in. prawo wydawania powszechnie wiążących norm prawnych⁵⁷.

W związku z potrzebą bliższego określenia stanowiska wyższego dowódcy SS i policji wysuwa się na pierwszy plan zagadnienie jego stosunku do namiestnika⁵⁸.

Według § 2 ust. (2) II. rp. wyk. do dekretu inkorporacyjnego (RGBl. I. S. 2133) wyższy dowódca SS i policji jest „osobiście i bezpośrednio podległy“ namiestnikowi. Trudno jednak powiedzieć, jak ten stosunek bliżej się kształtuje. Czy rzeczywiście „podlega“ on namiestnikowi, czy też chodzi tu tylko o stworzenie pomostu do współpracy między zwierzchnikiem policji a zwierzchnikiem administracji⁵⁹. Wiadomo bowiem, że policja⁶⁰ miała w Trzeciej Rzeszy rolę

Nach dem Runderlass RFSSuCHdDtPol. im RMDI. vom 8. 11. 39—O—Kdo. O/11 Nr 309/39 untersteht der Selbstschutz ab 30. 11. 39 dem Höheren SS u. Polizeiführer unterstellten Führer der SS u. des Selbstschutzes“.

Patrz również: inne wzmianki o Selbstschutzu w cyt. wyżej aktach.

Szereg danych o Selbstschutzu i jego zbrodniczej akcji (w okręgu Gdańska — Prus Zachodnich) zawiera Akt oskarżenia Prokuratury Najw. Trybunału Narod. N. T. N. 30/49 z dnia 4. 1. 1949 przeciwko Richardowi Hildebrandtowi (b. wyższemu dowódcy SS i policji w tzw. okręgu Gdańska — Prus Zachodnich, przyp. aut.) oraz Maxowi Henze'emu (b. prezydentowi policji w Bydgoszczy w okresie okupacji) oskarż. z art. 1, 2 i 4 dekretu z dnia 31. 8. 44 o wymiarze kary dla faszyst.-hitlerowskich zbrodniarzy (Dz. U. R. P. 69 z 1946 r. poz. 377) udostępniony autorowi (już po napisaniu pracy) przez Prokuratorę N. T. N.

⁵⁴ Por. przyp. 24.

⁵⁵ Best, op. cit., s. 51 (1941) wzgl. 43 (1940).

⁵⁶ § 2 II. wyk. do dekretu inkorporacyjnego RGBl. I. S. 2133 oraz Best, op. cit., s. 51 (1941) wzgl. 43 (1940). Best dodaje: „...sowie weitere Mitarbeiter für besondere Aufgaben“.

⁵⁷ O czym świadczy np. rozporządzenie wyższego dowódcy SS i policji w okresie Kraju Warty Koppe'go z dnia 13. 11. 39 dot.: Abwanderungs- und Umzugsverbot für Polen u. Juden“, w którym tenże zarządza m. in. co następuje: „1. Zum Zwecke einer endgültigen Personstandserfassung verbiete ich mit sofortiger Wirkung f. Polen u. Juden jeden Wohnungswechsel u. jede Abwanderung innerhalb des Reichsgebietes „Wartheland“. Ebenso ist jeder Zuzug von ausserhalb in den Reichsgau „Wartheland“ verboten. 2. In begründeten Fällen kann die örtliche Polizeibehörde Ausnahmegenehmigungen erteilen...“ Rozporządzenie to zostało m. in. opublikowane w Kreisblatt des Kreises Kalisch Nr 15 z 20. 11. 39 z dopiskiem landrata: „Veröffentlicht. Abwanderungen u. Umzüge innerhalb des Landbezirks des Kreises Kalisch unterliegen meiner Genehmigung. Für die Stadt Kalisch ist der Bürgermeister zuständig. Kalisch, den 18. Nov. 1939“.

⁵⁸ Na innych terytoriach Rzeszy wyżsi dowódcy SS i pol. podlegali nadprezydentom, namiestnikom wzgl. ministrom krajów w siedzibie komendy obwodu wojskowego (Wehrkreiskommando) — podaje wg Deutscher Beamten-Kalender, 1941, Berlin 1941, Beamtenpresse str. 115. Kalendarsz ten jest włączony do bibliografii partii narodowo-socjalistycznej, (przyp. autora Z. J.)

⁵⁹ Pewne światło na ten stosunek rzuca instrukcja namiestnika okręgu Kraju Warty Greisera z dnia 25. 9. 1940 (teczka „Verbot der polnischen Sprache“, k. 112 i nst.) skierowana do wyższego dowódcy SS i policji. Przytoczę jej najistotniejszy dla omawianego zagadnienia fragment: „Der Reichsstatthalter, 1/8 (referat Coulona przyp. aut.), 141 2—1, Posen, d. 25. Sept. 1940. An den Höh. SS u. Polizeiführer beim Reichsstatthalter 1 Pos., Fritz Reuter str. 2a. Nachrichtlich an: a) alle Abteilungen im Hause,

nadrzędną, dominującą. Analogicznym postanowieniem „persönlich und unmittelbar unterstellt“ określony był stosunek między ministrem spraw wewn. a Reichsführerem SS i szefem policji niemieckiej⁶¹⁾, a wiemy, że ten miał stanowisko samodzielne⁶²⁾. Inna rzecz, że namiestnicy byli zwykle równocześnie wyższymi funkcjonariuszami SS⁶³⁾, co z pewnością wpływało w pewnym stopniu na ich stosunek do wyższych dowódców SS i policji.

Na podstawie wspomnianego wyżej II rp. wyk. (§ 2 ust. 1) wyżsi dowódcy SS i policji, w okręgach Kraju Warty i Gdańska — Prus Zachodnich zostali mianowani pełnomocnikami komisarza dla umocnienia niemczyzny (*Beauftragte des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums*). Pełnomocnikami komisarza zostali również następnie mianowani namiestnicy⁶⁴⁾.

Przy wykonywaniu zadań pełnomocnika dla umocnienia niemczyzny wyżsi dowódcy SS i policji mieli do dyspozycji bardzo rozległy aparat, bądź formacji SS, bądź też innych organów, a mianowicie:

1. aparat SS

a) sztab wyższego dowódcy SS, w skład którego wchodził przedstawiciele i referenci z urzędu komisarza dla umocnienia niemczyzny⁶⁵⁾.

b) sztab osiedleńczy SS (*Ansiedlungsstab*) z podległymi mu terenowymi sztabami osiedleńczymi (*SS — Arbeitsstäbe*)⁶⁶⁾,

c) urzędy ziemskie SS (*SS — Bodenämter*)⁶⁷⁾.

2. aparat „Volksdeutsche Mittelstelle“ urzędu utworzonego (przez komisarza dla umocnienia niemczyzny) dla celów przesiedlania z terenów

alle nachgeordneten u. unterstellten Behörden, Militärbehörden sowie sonstigen Behörden in der Gaustufe (Verteiler IV) (450 Abdrucke), b) die Gauleitung d. NSDAP mit je 1 Abdruck für die Gaudienststellen, Beauftragten, Gliederungen u. Kreisleitungen (45 Abdrucke) (Instrukcja ta znajduje się właśnie w formie jednej z takich odbitek powielanych, uwierzytelnionych w kancelarii namiestnika — przypisek autora). Betrifft: Umgang der deutschen Bevölkerung des Reichsgaues Wartheland mit Polen... „Unter Bezugnahme auf eine Besprechung zwischen dem Inspekteur der Sicherheitspolizei u. d. SD, dem Leiter der Staatspolizeileitstelle u. meinem Sachbearbeiter f. Volkstumsfragen bitte ich daher, ihre nachgeordneten Dienststellen anzuweisen, in Übereinstimmung mit der bereits bisher ausgeübten Praxis künftig allgemein nach folgenden Richtlinien zu verfahren...“ (Instrukcja ta zawiera b. interesujące dane dot. traktowania ludności polskiej). Jak widać z przytoczonego fragmentu, namiestnik zwraca się do wyższ. dowódcy SS i pol. w charakterze przełożonego.

⁶¹⁾ Mam tu na myśli głównie policję bezpieczeństwa.

⁶²⁾ Por. wyżej.

⁶³⁾ Por. wyż.

⁶⁴⁾ Tak np. Greiser był SS Gruppenführerem a potem SS-Obergruppenführerem (Proces Greisera, s. 67), czyli posiadał ten sam stopień co wyższy dowódca SS i pol. Koppe (początkowo SS-Gruppenführer, potem Obergruppenführer) względnie wyższy od wyższego dowódcy SS i pol. Reinefartha, który był SS-Brigadeführerem, potem Gruppenführerem. Reinefarth był następcą Koppego — patrz teczka: „Vermerke u. Verfügungen im inneren Dienstbetrieb“).

⁶⁵⁾ Hubrich, Die Reichsstatthalter in den Reichsgauen Danzig — Westpreussen u. Wartheland, Der Deutsche in Osten, r. 1940, s. 577. „Schien die verantwortliche Stellung des Reichsstatthalters zunächst dadurch in etwas beeinträchtigt, dass der ihm unmittelbar unterstellte höhere SS- u. Pol. Beauftragter des Reichskommissars in der Gaustufe wurde, so ist sie inzwischen durch die nunmehr erfolgte Bestellung der Reichsstatthalter zu den Beauftragten des Reichskommissars f. die Festigung deutschen Volkstums uneingeschränkt sichergestellt“. Bliższych danych na ten temat brak.

⁶⁶⁾ Por. przyp. 35 i 36. Greifelt, op. cit., s. 18 pisze: „Zu ihrem (tj. wyższ. dow. SS i pol.) Stabe gehören zur Zeit Vertreter u. Sachbearbeiter der Hauptabteilungen II, III, V des Reichskommissars“.

⁶⁷⁾ Sztaby osiedleńcze omawiane są poniżej w zw. z Centralą Przesiedleńczą (Umwandererzentralstelle) (przy rozpatrywaniu stanowiska inspektora pol. bezp. i SD).

⁶⁸⁾ W Gdyni (dla okręgu Gdańska — Prus Zach.) oraz w Poznaniu (dla okręgu Kraju Warty), podaje wg Pospieszalskiego, Polska pod niemieckim prawem, Poznań 1946, wyd. Inst. Zach., s. 16.

wschodnich, nadbałtyckich i innych osób pochodzenia niemieckiego oraz osiedlania ich głównie na terenie ziem polskich wcielonych do Rzeszy⁶⁵).

3. aparat Centrali Przesiedleńczej (*Umwandererzentralstelle*), którą kierował podległy mu inspektor policji bezpieczeństwa i SD⁶⁶).

4. aparat niemieckiej listy narodowej (*Deutsche Volksliste — DVL*), zorganizowany przy władzach administracji ogólnej, a mianowicie przy namiestniku (*Zentralstelle der DVL*), prezese rejencji (*Bezirkstelle d. DVL*) i landracie (względnie nadburmistrzu) (*Zweigstelle d. DVL*)⁷⁰), w stosunku do którego przysługiwało wyższemu dowódcy SS i policji szereg uprawnień⁷¹).

5. aparat administracyjny namiestnika i podległych mu gałęzi administracji⁷²).

Poza tym wyżsi dowódcy SS i policji współpracowali ściśle z urzędami terenowymi (*Treuhandstellen*) Głównego Urzędu Powierniczego Wschodu (*Haupt-treuhandstelle Ost*)⁷³ oraz z *Deutsche Umsiedlungs-Treuhandgesellschaft*, insty-

⁶⁵ Himmler, op. cit. s. 262, „Die erste Sofortaufgabe des Reichskommissars war die Rückführung der Baltendeutschen u. d. Deutschen aus Wolhynien, Galizien u. dem Narewgebiet. Nach dem Abschluss d. entsprechenden Staatsvertrage wurde die Volksdeutsche Mittelstelle f. die Organisation u. die praktische Durchführung dieser Aufgabe eingesetzt“.

⁶⁶ O Centrali Przesiedl. patrz poniżej (przy omawianiu stanowiska inspektora pol. bezp. i SD).

⁷⁰ § 2 Verordnung über die Deutsche Volksliste u. die deutsche Staatsangehörigkeit in den eingegliederten Ostgebieten v. 4. 3. 1941 (RGBl. I. S. 118). Patrz również: 1. instrukcja min. spraw wewn. (nieopublikowana, poufna) z dn. 13. 3. 41, Izdebski: Niemiecka lista narodowa, Kat. 1946, s. 116 i szereg innych instrukcji tamże publikowanych. 2. Pospieszalski, Polska pod niemieckim prawem, s. 41 i nn. zajmuje się m. in. szczegółowo organizacją niemieckiej listy narodowej, 3. tegoż autora (Pospieszalskiego): Niemiecka lista narodowa w „Kraju Warty“ (Doc. Occup. Teut., t. IV.), Poznań 1949, obszerna praca zawierająca wybór dokumentów z objaśnieniami w jęz. polskim i francuskim (m. in. szereg cennych danych z zakresu organizacji niem. listy narod.). Z tego względu nie zajmowałem się bliżej organizacją niem. listy narod.

⁷¹ Np. wpływ na obsadę personalną *Zweigstelle d. DVL* (patrz pkt. 18 cytowanej w przypisie 2 instrukcji min. spraw wewn. z dnia 13. 3. 41); sam wyższy dowódca zresztą wchodził w skład *Zentralstelle DVL*, która rozpatrywała zażalenia na rozstrzygnięcia *Bezirkstelle* przy prezese rejencji [pkt. 16 cyt. instrukcji]. Por. również szereg uprawnień, jakie przysługiwały wyższemu dowódcy SS i pol. na podst. instrukcji komisarza dla umocn. niemcz. z 16. 2. 42 [Izdebski, dokument 24, s. 173] dot. „Behandlung der in Abteilung 4 der DVL eingetragenen Personen“ w stosunku do osób do działu 4 listy wpisanych (m. in. prawo przesiedlania do Rzeszy osób określanych jako „polonisierte Deutsche“, wzgl. o ile ci „spolonizowani Niemcy“ są szczególnie obciążeni politycznie — wskazanie urzędem Gestapo celem przekazania do obozów koncentracyjnych i in.). W sprawach niemieckiej listy narodowej istniała jak najściślejsza współpraca między odnośnymi zainteresowanymi organami. Szereg dokumentów zawartych w teście „Deutschstämmige“, a pochodzących z okresu od 16. 2. 42 do 15. 6. 44 świadczy o takiej współpracy między: 1. namiestnikiem referat 1/50 [Höppner], 2. wyższym dowódcą SS i pol. jako pełnomocnikiem komisarza dla umocn. niemcz., 3. inspektorem pol. bezp. i SD, 4. SD-Leitabschnitt Posen (patrz na końcu), 5. Staatspolizei-Leitstellen i Staatspolizeistellen i 6. NSDAP Gauleitung Wartheland, Amt f. Volkstumstragen.

⁷² Himmler, op. cit., Greifelt, op. cit. Cytuję Greifelta, s. 18: „Die Beauftragten des Reichskommissars bedienen sich im übrigen nach dem angeführten Erlass des Reichsministers des Innern zur Erfüllung ihres Auftrages der zuständigen Abteilungen der Reichsstathalterbehörde (des Oberpräsidiums) u. der Dienststellen der dem Reichsstathalter unterstellten Verwaltungszweige, soweit sie nicht in eigener Zuständigkeit durchführen“). O tej instrukcji (Erlass) wspomina Greifelt w in. miejscu. Jest to mianowicie instrukcja z 8. 12. 39, I. Ost. 1012/39/4107 nie publikowana, w której min. spraw wewn. dał namiestnikom i nadprezydentom szereg dyrektyw celem skoordynowania akcji umocnienia niemcz.

⁷³ Świadczy o tym m. in. okólnik (Eil-Runderlass) Reichsführera SS Himmlera jako komis. dla umocn. niemcz. (nie publik.) znajdujący się w uwierzytelnionym dn. 28. 12. 39 w kancelarii prezesa rejencji w Pozn. odpisie w teście „Handakten-Papenberg“. Przytoczę najistotniejsze wyjątki: „Der RFSS u. Ch. d. Dt. Pol. im Reichsmin. d. Inn., Der Reichskommissar f. d. Festigung deutschen Volkstums, S I V I nr 844 III/39 — 151 ISb. P. Eil-Runderlass, Betr.: Beschlagnahme u. Vermögens-

tucją powołaną do załatwiania rozrachunków prawno - majątkowych powstałych przez opuszczenie majątku przez przesiedlanych Niemców (z krajów nadbałtyckich, Wołyńia itd.) na terenie ich dotychczasowego zamieszkania i przez objęcie majątków po wysiedlanej z „wcielonych ziem wschodnich“ ludności polskiej⁷⁴).

b) *Inspektorowie*

Jak już wspomniano, na mocy § 2 ust. (3) II. rp. wyk. „wyższemu dowódcy SS i policji podlegają dla jego zadań policyjnych inspektor policji porządkowej (*Inspekteur der Ordnungspolizei*) i inspektor bezpieczeństwa i SD (*Inspekteur der Sicherheitspolizei u. d. SD*)“⁷⁵).

Inspektorowie opracowują te zakresy spraw, które wg rozdzielnika zajęć ministerstwa spraw wewn. przydzielone są głównym urzędowi policji porządkowej i policji bezpieczeństwa (wzgl. Gł. Urzędowi Bezp. Rzeszy⁷⁶) (§ 2 ust. (4) II. rp. wyk.). Organizacja terytorialna policji odpowiada zatem organizacji policji w ministerstwie spraw wewn.⁷⁷).

W stosunku do wyższego dowódcy SS i policji mają inspektorowie dużą samodzielność:

a) podpisują z reguły samodzielnie wszelkie rozkazy, instrukcje itp. oraz wszelkie pisma skierowane do podległych im organów jak i do innych władz, chociaż występują pod oznaczeniem urzędowym: Der Höhere SS und Polizeiführer... Der Inspekteur (wzgl. *Befehlshaber*)...⁷⁸), czyli samodzielnie kierują podległym im resortem. Wyższy dowódca nadzoruje i ujednocza ich działalność jako zastępca Reichsführera SS i szefa policji niem. na terenie obwodu wojskowego

b) inspektorowie otrzymują szereg rozkazów, instrukcji itp. wprost od szefów policji porządk. wzgl. policji bezp. i SD w ministerstwie spraw wewn. i sami też w wielu wypadkach zwracają się do nich bezpośrednio⁷⁹).

werten in den eingegl. Ostgebieten u. d. besetzten poln. Gebieten. ... pkt. VI. Gemäss Ziffer V meines Erlasses v. 10. 11. 39 bestimme ich die Leiter der Staatspolizei-leitstellen bezw. Kommandeure der Sicherheitspolizei u. d. SD als Verbindungsführer der Sicherheitspol. zu den Treuhandstellen. Zur Bearbeitung der Beschlagnahmeverfügungen ist ein besonderer Beauftragter d. Sicherheitspol. abzustellen. pkt. VII: Die Höh. SSu. Pol. — Führer sind f. die strikte Durchführung dieser Anordnung verantwortlich. Gegen Personen, die unbefugten Beschlagnahmen verfügen oder vollziehen, ist mit aller Schärfe, nötigenfalls mit Schutzhaft, einzuschreiten. Die Höh. SSu. Pol. Führer haben monatlich, erstmals 1. 2. 40 entsprechende Erfahrungsberichte vorzulegen“.

Wspomniany wyżej Erlass z 10. 11. 39 [znajdujący się również w tej teczce — k. 38 i nast.] skierowany m. in. do wyższych dowódców SS i pol. stanowi m. in.: „Die Haupttreuhandstelle Ost u. ihre Treuhandstellen bedienen sich zur Durchführung von Beschlagnahme — das Beschlagnahmerecht ist ihnen durch den eingangs erwähnten Erlass verliehen — der Behörden, Organe u. Einrichtungen des Reichsführers SS u. Chefs d. Dt. Pol. oder der von ihm in den besetzten poln. Gebieten eingerichteten Organe“ (pkt. ID), jest to również nie publikowana instrukcja (uwaga autora, Z. J.).

⁷⁴) Podają wg Pospieszalskiego, Polska pod niem. prawem, s. 16.

⁷⁵) „Dem höheren SS-u. Polizeiführer unterstehen für seine polizeiliche Aufgaben ein Inspekteur der Ordnungspolizei u. ein Inspekteur der Sicherheitspolizei“.

⁷⁶) Jak już wspomniano, Gł. Urz. Policji Bezp. został przekształcony na „Główny Urząd Bezpieczeństwa Rzeszy“ (RSHA). II. rp. wyk. mówi jeszcze o „Hauptamt Sicherheitspolizei“.

⁷⁷) Reichsführer SS i szef pol. niem. (wzgl. od 1943 RFSS i min. spraw wewn.) i szefowie: policji porządkowej i policji bezp. i SD — organizacja terytorialna: wyższy dowódca SS i pol., inspektorowie: policji porządk. i pol. bezp. i SD.

⁷⁸) Świadczą o tym dokumenty. Patrz poniżej punkt aa) i bb).

⁷⁹) Por. Best. u. der Polizei umfassen den Höheren SS-u. Polizeiführer als den „Gebietsbefehlshaber“ der SS u. der Polizei, wenn auch aus den Gründen der Zweckmässigkeit weitgehend unmittelbarer Dienstverkehr zwischen dem Hauptamt des einzelnen Dienstzweiges u. den für diesen Dienstzweig tätigen Einrichtungen besteht“ (podkreśl. aut. Z. J.). Świadczy o tym również szereg dokumentów

aa) inspektor (dowódca) policji porządkowej

II. rozp. wyk. mówi, jak wyżej powiedziano, o „inspektorze“ policji porządkowej. Ci inspektorzy jednak otrzymali, i to przypuszczalnie już z chwilą nominacji, tytuł służbowy „d o w ó d c ó w“ (*Befehlshaber*)⁸⁰⁾.

Powstaje zatem zagadnienie, czy i o ile zostały zwiększone uprawnienia inspektorów przez mianowanie ich dowódcami. W tym celu należy najpierw określić uprawnienia przysługujące inspektorom. Należy do nich:⁸¹⁾

1. łączne opracowywanie wszystkich spraw policji porządkowej na podległym im terenie⁸²⁾,

2. sprawowanie nadzoru służbowego (*Dienstaufsicht*) nad tą policją⁸³⁾,

3. czuwanie nad jej wyszkoleniem,

4. prowadzenie jej w akcjach o skali „policyjno-krajowej (bei „landespolizeilichem Grosseinsatz“⁸⁴⁾,

5. utrzymywanie kontaktu z władzami administracyjnymi⁸⁵⁾, partyjnymi i wojskowymi w sprawach dot. podległej mu policji.

Stanowisko „dowódców policji porządkowej“ nie jest unormowane żadnym publikowanym aktem prawnym. W oparciu jednak o bogaty materiał z działalności dowódcy pol. porządk. w okręgu Kraju Warty⁸⁶⁾ stwierdzić można,

z akt sądowych w niniejszej pracy zużytkowanych, np. pismo Reichssicherheitshauptamt z dn. 4. 5. 1944 skierowane do inspektora pol. bezp. i SD w Poznaniu, Zn. akt III B. 4 [Sta] w sprawie Stanisława Grzechowiaka, (wciągnięcie do niem. listy narod.). (Teczka: „Deutschstämmige“).

⁸⁰⁾ Inspektor policji porządkowej w okręgu Kraju Warty występuje jako dowódca już w rozkazie dziennym nr 3 z dn. 11. 10. 1939 (teczka: „Tagesanordnungen Befehlshaber Wartheland“ zawiera jako pierwszy rozkaz Nr 3), a więc na trzy tygodnie przed II. rp. wyk., które wydano 2. 11. 39. Jego tytuł służbowy brzmiał wówczas jeszcze: „Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Militärbefehlshaber in Posen“ (k. 179) Począwszy od rozkazu dziennego Nr 9 z dn. 1. 11. 39. dowódca pol. porządk. występuje pod oznaczeniem „Der Befehlshaber der Ordnungspolizei beim Reichsstatthalter Posen“ (k. 163) od rozkazu zaś Nr 25 ze stycznia 1940 pod oznaczeniem: „Der Höhere SS u. Polizeiführer beim Reichsstatthalter in Posen im Wehrkreis XXI, Befehlshaber der Ordnungspolizei“, które jest odtąd stałym oznaczeniem dowódcy (por. s. 128). Podobnie i na terenie okręgu Gdańska — Prus Zachodn. był dowódcą pol. porządk. (por. Akt oskarżenia p-ko Hildebrandtowi, s. 43 i in.).

⁸¹⁾ Z braku aktów prawnych normujących bliżej stanowisko inspektora opieram się tutaj na cytowanej już niejednokrotnie pracy Besta, s. 68 (1941) wzgl. 59 (1940).

⁸²⁾ Jakże organa wykonawcze policji wchodziły w skład policji porządkowej, wyżej już wspomniano.

⁸³⁾ Czyli „inspektor“ wbrew taklemu oznaczeniu tego stanowiska jest z wierzchnikiem policji porządk. Świadczy również o tym okoliczność prowadzenia tej policji w akcjach o skali „policyjno-krajowej“.

⁸⁴⁾ Jakże są to akcje bliższego wyjaśnienia brak. Logicznie biorąc należy rozumieć przez to określenie akcje odnoszące się do terenu całego obszaru, na który rozciąga się zakres działania inspektora. Wyjaśnienie tego pojęcia jest dla nas zresztą nieistotne ze wzgl. na stanowisko inspektora jako dowódcy (por. niżej).

⁸⁵⁾ Istniejące również bezpośredni kontakt między dowódcą pol. porządk. a namiestnikiem (v. akta Greisera, t. II, k. 4, 27 i 180).

⁸⁶⁾ Materiału tego dostarczała przede wszystkim:

1. Sprawozdanie dowódcy pol. porz. w okręgu Kraju Warty Knofego, z dn. 29 marca 1942 za czas od 1. 7. 1940 do 31. 12. 1941 złożone szefowi pol. porządkowej w min. spraw wewn. Sprawozdanie to obejmuje działalność całej policji porządkowej w wyżej wymienionym okresie. Składa się z ogólnego wstępnego sprawozdania dowódcy oraz załączonych do niego sprawozdań ze wszystkich jednostek policji porządkowej w okręgu Warty, (łącznie ok. 200 kart maszynopisu). Jest to dokument b. cenny dla charakterystyki działalności tego działu policji. Przytaczam nazwę dokumentu w języku niemieckim: „Der Höh. SS u. Pol. führer beim Reichsstatthalter i. Pos. im Wehrkreis XXI. B. d. O. [uw. autora: skróót Befehlshaber d. Ordnungspolizei]. Tgb. Nr I. a. 2485/42, Pos. d. 29. März 1942. An den RFSSuCh, d. Dt. Pol. i. Rm'n. d. Inn.-Chef d. Ordnungspolizei in Berlin NW 7, Unter den Linden 74. Betrifft: Stand der Ordnungspolizei i. Reichsgau Wartheland (Stichtag 31. 12. 41). Zu: Befehlshaber der Ordnungspolizei Ia, Tgb. Nr 5074/40 v. 107. 1940.“ [Dokumenty t. II, w sprawie VIII, K. 607/48].

2. Rozkazy dzienne dowódcy pol. porządkowej (Tagesanordnungen, później nazywane Tagesbefehle) z okresu od 11. 10. 39—29. 4. 43, zawarte w teczkach: „Tagesanordnungen Befehlshaber Wartheland“ i „dokumenty tom I do sprawy VIII. K. 607/48, tj. do sprawy p-ko b. dowódcy pol. porządk. Knofemu.

zgodnie zresztą z wypowiedziami autorów niemieckich (Best, Scheerbarth)⁸⁷), że stanowisko inspektora z chwilą mianowania go dowódcą jest niewątpliwie wzmocnione⁸⁸). Szczególnie widoczne są różnice w odniesieniu do uprawnień wymienionych powyżej pod pkt. 1 i 2, a mianowicie dowódcy nie tylko koordynują i nadzorują działalność podległej im policji, lecz nią kierują, dowodzą⁸⁹). Pewne jednostki policyjne są im nawet bezpośrednio podległe i pozostają do ich wyłącznej dyspozycji jako dowódców policji porządkowej⁹⁰). Niewątpliwie zatem stanowisko i rola dowódców odpowiada znaczeniu tego słowa w całej rozciągłości.

Nadanie inspektorom pol. porz. w omawianych okręgach tytułu służbowego „dowódców“ i związanych z tym uprawnień tłumaczyć należy przede wszystkim zadaniem policji porządkowej na tym terenie. Obok bowiem zwykłych czynności i obowiązków, jakie należały do tej gałęzi policji na terenie ziem niemieckich, przybyły nowe bardzo poważne zadania, przede wszystkim: współdziałanie w wysiedlaniu, zwalczanie polskiej akcji podziemnej, masowe łapanki, współdziałanie w masowych egzekucjach, dozоровanie gett żydowskich, zwalczanie tajnego handlu i uboju, a ponadto przeprowadzanie wszelkich innych ograniczeń i akcji zmierzających do moralnego i fizycznego załamania i wyniszczenia narodu polskiego⁹¹).

3. Zarządzenia komendanta żandarmerii w Poznaniu (teczka: „Anordnungen Kom. m. Gend.) i inne akta wymieni. w przyp. 12.

⁸⁷) Best, op. cit. [tylko w wydaniu z 1941 r.] s. 68: „Beim Einsatz der Ordnungspolizei ausserhalb des Reichsgebietes werden Bereithhaber der Ordnungspol. eingesetzt. Auch im Reichsgebiet erhalten die Insp. der Ordn.-Pol. die Bezeichnung Befehlshaber u. die entsprechenden Befehlsmassnahmen, wenn ein besonderes Bedürfnis hierfür besteht“.

Scheerbarth, Polizeirecht, s. 54: „Weitere Befugnisse als die Inspektoren haben die Befehlshaber der Ordnungspolizei“.

⁸⁸) Por. przyp. 80. We wszystkich znanych mi aktach dot. Kraju Warty inspektor występuje wyjątkowo jako dowódca (Befehlshaber).

⁸⁹) Dowódcy kierują całą działalnością policji porządkowej przede wszystkim przez wydawanie wspomnianych wyżej rozkazów dziennych (rozkazów te wydawano w miarę potrzeby). Charakter dowódcy akcentuje dobitnie dowódca pol. porządk. w okręgu Warty Knofe, na odprawie komendantów policji porządkowej w dniu 15. 1. 40: „..... Der Besprechung will ich eine grundsätzlichen Punkt voranstellen: Befohlen wird nur ein Mal, (podkreślenie w oryginalnym dokumencie, przyp. autora) Es ist gleichgültig, ob ich mündlich oder schriftlich Anordnungen gebe. Einmal (podkreślenie w oryginalnym) gesagt oder geschrieben muss genügen. Es ist Absicht, dass ich hier im Warthegau als „Befehlshaber“ eingesetzt bin. Bummelei rotte ich aus. Jeder Termin muss eingehalten werden“.

⁹⁰) Są to mianowicie tzw. bataliony policyjne (Polizei-Bataillone) nazywane również „rezerwowymi batalionami pol.“ (Reserve-Polizei-Bataillone), którymi dowódca pol. porz. zasila inne jednostki policyjne w razie potrzeby przeprowadzenia przez te jakiejś akcji, bądź też używa batalionów do przeprowadzenia wyznaczonych przez siebie akcji specjalnych (np. wysiedlanie, tzw. akcje pacyfikacyjne, znane ogólnie z okresu okupacji — w jęz. niem. Befriedungsaktionen), patrz karta 122 i nst. oraz 137 i nn. wymienionego w przypisie 86 sprawozdania Knofego. W sprawozdaniu Res. Polizei-Batl. 41 (k. 122) sprawozdawca stwierdza: „Das Batl. ist als Einsatzbatl. dem Befehlshaber d. Ordnungspolizei i. Pos. unmittelbar unterstellt u. wird nach dessen Weisung i. Warthegau eingesetzt“.

⁹¹) Patrz w szczeg.: wymienione w przyp. 26 sprawozdanie, w którym m. in. wymienia się: „Zu den im Altreiche üblichen Obliegenheiten der Ordnungspolizei kommen ausser der bereits erwähnten Schmuggler- u. Räuberbekämpfung hinzu: Evakuierungen, Umsiedlungen, Transportbegleitungen, Gettobewachungen, Betreuung von Ansiedlern, Durchsuchungen nach Waffen u. anderes“ (k. 1—2) „..... Vorbereitung von Exekutionen, oft auch Durchfuhrung ist Aufgabe der Schutzpolizei (k. 33), ...Bekämpfung des Schleichhandels u. der unberechtigten Lebensmittelausfuhr (k. 86) ...Razzien (łapanki — przyp. aut.) (k. 72) ... Auf Bitten des Arbeitsamtes wurden u. werden zur Erfassung der Polen grossen u. kleinen Aktionen, Absperungen u. Durchsuchungen von Häuserblocks u. Grünanlagen durchgeführt (k. 86) ... In Turek gelang es im Mai 1941 dem Wachtmeister der Schupo, Steinke, einen polnischen politischen Verbrecher nach einer Verfolgung v. über 5 Kilometer festzunehmen. Durch diese Festnahme fielen der Gestapo wichtige Pläne über die polnische Geheimorganisation „Polnische Volksarmee“ in die Hände. (k. 43)“.

Niesposób tu oczywiście chociażby najkrócej naszkicować działalności policji porządk. Wykracza to poza ramy pracy, która zajmuje się zagadnieniami organizacyjnymi. Autor zamierza poświęcić organizacji i działalności policji porządkowej osobną publikację.

bb) inspektor policji bezpieczeństwa i SD

Stanowisko inspektora policji bezp. i SD wykazuje w porównaniu ze stanowiskiem inspektora policji porządkowej znaczne różnice (w sensie bardziej rozległych uprawnień) — odpowiednio zresztą do roli, jaką odgrywała w Trzeciej Rzeszy policja i służba bezpieczeństwa. Ze względu na brak aktów prawnych (publikowanych) normujących bliżej stanowisko tego inspektora⁹²⁾ przedstawię je głównie w oparciu o cytowaną już niejednokrotnie pracę Besta. Inspektor policji bezp. SD posiada następujące uprawnienia: a) jest osobistym pełnomocnikiem szefa policji bezp. i SD i osobistym kierownikiem, opiekunem i wychowawcą podległych mu funkcjonariuszy policji bezp. i SD⁹³⁾,

b) nadzoruje i ujednolica sposób pracy podległych mu organów policji bezpieczeństwa i SD⁹⁴⁾,

c) w wypadkach, w których pożądana jest wspólna akcja podległych mu organów wykonawczych policji bezpieczeństwa (tajnej policji państw., policji kryminalnej i SD), obejmuje osobiste dowództwo nad nimi⁹⁵⁾,

d) w stosunkach zewnętrznych zadaniem inspektora jest utrzymywanie kontaktu i ścisła współpraca z namiestnikiem, kierownikiem okręgowym partii (*Gauleiter*) i urzędami wojskowymi, a w szczególności: aa) z jednej strony winien informować namiestnika o wszystkich ważnych wydarzeniach, jako też stwierdzeniach i obserwacjach policji bezpieczeństwa i SD i ewentualnie wysuwać sugestie (*Anregungen*) w stosunku do władz administracji ogólnej, bb) z drugiej zaś strony winien stosować się do dyrektywy namiestnika, o ile nie sprzeciwiają się one ogólnym i specjalnym zarządzeniom wydanym przez szefa policji bezp. i SD. O ile, zdaniem inspektora, są sprzeczne, a nie dojdzie do porozumienia — należy zasięgnąć decyzji szefa policji bezp. i SD⁹⁶⁾.

⁹²⁾ Istnieje wprowadzie okólnik Reichsführera SS i szefa pol. niem. z 20. 9. 36 (RMBliV. S. 1343) zawierający w załączeniu instrukcję służb. dla inspektorów pol. bezp. i SD, jednak jest on, jak wynika z opracowań niem. policji z r. 1940 i in. — w szeregu miejscach już nieaktualny. Zawodne dlatego byłoby m. zd. postugiwanie się tym okólnikiem.

⁹³⁾ „Die Inspektore der Sicherheitspolizei u. des SD sind die persönlichen Beauftragten des Chefs der Sicherheitspolizei u. d. die persönlichen Führer, Betreuer u. Erzieher der ihnen unterstellten Angehörigen der Sicherheitspolizei u. des SD.“ — jednobrzmiąco Best (1941 — s. 72 i 1940 — s. 62) i Nebinger, op. cit., s. 130, co zdaże się wskazywać na to, że słowa te pochodzą z jakiejś nie publikowanej instrukcji, chociaż Best i Nebinger o tym nie wspominają.

⁹⁴⁾ Best (j. przyp. 93) podkreśla: „Sie sind keine vollziehende Polizeibehörde u. keine sachbearbeitende Stelle; sie haben vielmehr die Arbeitsweise der ihnen unterstellten Dienststellen der Sicherheitspolizei u. des SD zu überwachen u. einheitlich auszurichten. Im übrigen haben sie nach besonderen Vorschriften Personal-, Disziplinar- u. Schulungsangelegenheiten zu bearbeiten u. gewisse Verwaltungsaufgaben zu erfüllen.“

⁹⁵⁾ Best, ibidem: „.... die persönliche Befehlsführung“.

⁹⁶⁾ Best, ibidem: „Nach aussen haben die Inspektore der Sicherheitspol. u. d. SD f. ein enges u. verständnisvolles Zusammenarbeiten der Sicherheitspol. u. d. SD mit den Zentralstellen der Allgem. u. Inneren Verwaltung der Provinzen u. Länder, mit den Gauleitern d. NSDAP u. den Dienststellen der Wehrmacht zu sorgen. Sie haben insbesondere mit den Oberpräsidenten, den Landesregierungen u. den Reichsstatthaltern ihres Gebietes dauernde Föhlung zu halten, sie über alle wichtigen Vorgänge u. alle wesentlichen Feststellungen u. Beobachtungen der Sicherheitspolizei u. d. SD zu unterrichten u. gfls. Anregungen für die Behörden der Allgem. u. Inn. Verwaltung zu geben. Sie haben den Weisungen der Oberpräsidenten, der Landesregierungen u. der Reichsstatthalter zu entsprechen, soweit diese nicht den allgemeinen u. besonderen Anordnungen des Chefs d. Sicherheitspol. u. d. SD zuwiderlaufen: wenn eine Einigung nicht erzielt wird, ist die Entscheidung des Chefs der Sicherheitspol. u. d. SD einzuholen“.

Praktyka urzędowania inspektora pol. bezp. i SD potwierdza w zupełności jego ścisłą współpracę z namiestnikiem, przytoczę przykład: 1. pismo z marca 1942: „Der Höh. SS u. Pol. führer im Wehrkreis XXI, Der Inspekteur d. Sicherheitspol. u. d. SD, Tgb. Nr. 410/42, An den Reichsstatthalter u. Gauleiter zu Hd. d. Herrn Leitenden Regierungs-direktor SS-Oberführer Dr Mehlhorn (kierownik Wydz. I, w urzędzie namiestn. — przyp. aut. — Z. J.).

Osobno należy omówić szczególnie ważną funkcję inspektora w okręgu Warty i Gdańska — Prus Zachodnich. Inspektor jest mianowicie kierownikiem tzw. Centrali Przesiedleńczej (*Umwandererzentralstelle*). Urzędy te utworzone w obydwóch okręgach przeprowadzały wysiedlanie ludności polskiej oraz osiedlanie Niemców: tzw. Niemców nadbałtyckich, besarabskich, bukowińskich i in.⁹⁷⁾.

Centrale Przesiedleńcze oraz ich ekspozytury⁹⁸⁾ współpracowały najściślej z organami SS — tzw. sztabami osiedleńczymi (SS — *Ansiedlungsstäbe* i pod-

Betr. Ermordung von zwei Angehörigen der Staatspolizeistelle Litzmannstadt durch einen Angehörigen der polnischen Widerstandsbewegung. Vorgang: Telefonische Meldung... W zw. z zastrzeżeniem przez Polaka Józefa Mierczyńskiego dwóch funkcjonariuszy j. wyżej, przy usiłowaniu aresztowania go [M. zbiegi] — donosi inspektor m. in.: „Von der Staatspolizeistelle Litzmannstadt sind sofort nach Bekanntwerden der Tat 100 Polen aus Zgierz als Geiseln festgenommen worden. Ich habe noch gestern Abend die Festnahme von weiteren 200 Polen, die irgendwie im Verdacht der illegalen Betätigung stehen, veranlasst. Weiterhin habe ich die Staatspolizeistelle Litzmannstadt aufgefordert, 80 bis 100 Polen vorzuschlagen, die als Sühnemassnahme standrechtlich erschossen werden sollen. In Vertretung (—) podpis niezbyt. SS-Sturmbannführer u. Regierungsrat“. (Akta w sprawie Artura Greisera, tom II — k. 31).

2. Dalsze pismo pod tym samym nr z dodatkiem D/GzI. z dn. 18. 3. 42 w tej samej sprawie, w którym inspektor pol. bezp. donos: „Im Nachgang zu obenangeführten Bericht berichte ich dass der RFSSuChdDtPol. befohlen hat, dass die von der Staatspolizeistelle Litzmannstadt in Vorschlag gebrachten 96 Polen u. Polinnen zu exekutieren sind u. 300 weitere Polen, die Träger der Widerstandsbewegung sind in ein Konzentrationslager einzuweisen sind. Über den Vollzug der angeordneten Massnahmen werde ich Bericht erstatten. ... Die erforderlichen Grossfahndungsmassnahmen nach dem flüchtigen Täter sind an Ort u. Stelle durch den Unterzeichneten zur Einleitung gekommen. Über das Ergebnis der Fahndung werde ich zu gegebener Zeit berichten. D a m z o g“ (podpis) (Danzog — sam inspektor pol. bezp.) k. 32, akt j. wyżej).

3. W trzecim z kolei piśmie w tejże sprawie, adresowanym jak obydwą powyższe (do rąk Mehlhorna), datowanym 21. 3. 42 inspektor donosi: „Die Exekution von 100 Polen hat am 20. 3. 42 vormittags 10.30 Uhr in unmittelbarer Nähe des Tatortes in Zgierz stattgefunden. D a m z o g“ (podpis) (k. 34 akt j. wyżej).

Inspektor pol. bezp. i SD informował zatem bieżąco namiestnika o całym przebiegu sprawy (bezpośrednio po otrzymaniu wiadomości meldował telefonicznie — patrz pismo 1, gdzie wspomniano: Vorgang: Telefonische Meldung).

Przykładów podobnej współpracy przytoczyć by można więcej. Z drugiej strony namiestnik w wielu sprawach zwraca się do inspektora pol. bezp. i SD np. pismo: „Der Reichsstatthalter i. Warthegau, 1/50, 141/5—14, Pos. d. 20. Nov. 1942 An den Inspekteur d. Sicherheitspol. u. d. SD i Pos. ...Betr. Deutschstämmige, die ihre Eintragung in die Deutsche Volksliste nicht beantragen, w którym donosi, że otrzymał odpowiedź na swoje pismo do RSHA w sprawie Deutschstämmige i w zw. z tym prosi inspektora m. in.: „Ich bitte jedoch, Ihre Staatspolizei (leit)stellen nochmals eingehend darauf hinzuweisen, dass der Begriff der Deutschstämmigkeit...“ Jest to projekt pisma sporz. w ref. 1/50, które, jak świadczy pismo inspektora z dnia 21. 2. 1943, tenże otrzymał i zwraca się do namiestnika (na ręce SS-Sturmbannführer Reg. Rat Höppner) o wyjaśnienie (charakterystyczne, że nazywa pismo namiestnika „Verfügung“) (obydwą pisma w teście „Deutschstämmige“ — pismo insp. podpisane przez samego D a m z o g a).

⁹⁷⁾ O utworzeniu Centrali Przesiedleńczej w Poznaniu zawiadomił namiestnika i in. władze inspektora pol. bezp. i SD Danzog pismem z dnia 21. 5. 1940 (pismo to znajduje się w uwierzyteln. odpisie w Sekcji Dokument. Inst. Zach. w Poznaniu pod 1. inw. I—15. Treść tego pisma powtórzona jest w *Anordnungen Komm. Gen. d. — Anordnung Nr 11 z 8. 7. 1940*). W piśmie tym podaje: „Zur Durchführung der Evakuierung von Fremdstämmigen im Warthegau ist eine Umwandererzentralstelle mit dem Sitz in Posen und der Dienststellenbezeichnung: Der Chef d. Sicherheitspolizei u. d. SD, Umwandererzentralstelle in Posen errichtet worden. Diese Dienststelle führt die Geschäfte der bisherigen Dienststelle: Der Inspekteur d. Sicherheitspolizei u. d. SD, Umwandererzentralstelle fort. Mit der Leitung der Umwandererzentralstelle ist der Inspekteur der Sicherheitspol. u. d. SD in Posen beauftragt. Als Vertreter u. Sachbearbeiter ist SS-Hauptsturmführer Höppner, Posen, Kaiserring 15, eingesetzt. Die Aussenstellen der UWZ. (skróót: Umwandererzentralstelle — uw. autora) erhalten den Zusatz: Aussenstelle...“

O Centrali Przesiedleńczej w okręgu Gdańska — Prus Zachodnich — patrz Akt oskarżenia w sprawie p-ko Hildebrandtowi, s. 53 i nast.

⁹⁸⁾ Ekspozytur tych istniało (w r. 1941) na terenie Kraju Warty 13 np. w Poznaniu (oprócz centrali), Włocławku, Gnieźnie, Kępnie itd. (dokładny wykaz w teście: *Bessarabien- u. Bukowinadeutsche*, k. 20).

Poza ekspozyturami istniał obok Centrali w Poznaniu jeszcze jeden jej urząd w Łodzi pod nazwą „Der Chef der Sicherheitspol. u. d. SD, Umwandererzentralstelle Posen, Dienststelle Litzmannstadt“, na którego czele stał SS — Obersturmbannführer K r u m e y. Na urządzie tym, jak wynika z szeregu dokumentów Umwandererzentralstelle z lat

ległymi im SS — *Arbeitsstäbe*⁹⁹), jak również z Wydziałem Pracy w urzędzie namiestnika i podległymi mu urzędami pracy (*Arbeitsämter*¹⁰⁰).

IV.

WŁADZE POLICYJNE TERYTORIALNE

Istnieją dwie kategorie terytorialnych władz policyjnych:

1. zwykłe władze policyjne (*ordentliche Polizeibehörden*)¹⁰¹,
2. specjalne władze policyjne (*besondere Polizeibehörden*)
ad 1: zwykłe władze policyjne.

Zwykłymi władzami policyjnymi są: prezesi rejencji (tzw. wyższe władze policyjne), landraci wzgl. nadburmistrzowie (tzw. powiatowe władze policyjne), burmistrzowie wzgl. komisarze urzędowi (tzw. miejscowe władze policyjne).

a) wyższe władze policyjne.

Do kompetencji prezesów rejencji, jako tzw. wyższych władz policyjnych (*Höhere Polizeibehörden* wzgl. *Ländespolizeibehörden*¹⁰²) należą: 1. sprawy poruczone im specjalnymi przepisami do wykonania w I. instancji¹⁰³).

2. sprawowanie nadzoru nad powiatowymi i miejscowymi władzami policyjnymi oraz państwowymi zarządami policyjnymi (*Polizeiverwaltungen*)¹⁰⁴.

b) powiatowe władze policyjne.

Kompetencje landratów (nadburmistrzów) jako tzw. powiatowych władz policyjnych (*Kreispolizeibehörden*) są określone podobnie, jak kompetencje wyższych władz policyjnych z tym, że sprawują oni nadzór w stosunku do miejscowych władz policyjnych¹⁰⁵).

c) miejscowe władze policyjne.

Do kompetencji burmistrza (wzgl. nadburmistrza) i komisarza urzędowego (*Amtskommissar*) jako miejscowych władz policyjnych należą wszystkie sprawy, o ile nie zostały wyraźnie przydzielone innym władzom policyjnym — istnieje

1941—1944, spoczywał głównie ciężar wysiedlań w tym okresie. Przypuszczać należy, że dlatego, iż w Łodzi znajdował się przy tymże urzędzie Centrali — centralny obóz dla wysiedlonych (Sammellager) oraz ekspozytura Rasse- u. Siedlungshauptamt (Rasse- u. Siedlungshauptamt SS-Aussenstelle), która na miejscu przeprowadzała badania rasowe i wybierała osoby nadające się do zniemczenia (związczą dzieci) celem wysłania ich do tzw. Starej Rzeszy (Altreich) — (por. przyp. 21) patrz teczka: „Bessarabien- u. Bukowinadeutsche“ i „Vermerke u. Verfügungen im inneren Dienstbetrieb“.

⁹⁹ Tzw. sztab osiedleńczy istniał przy wyższym dowódcy SS i pol., zajmował się głównie osiedlaniem sprowadzanych na ziemię polskie Niemców. Podlegały mu terenowe sztaby osiedl. — SS-Arbeitsstäbe (dokładny ich wykaz w teście: Bessarabien...“ k. 22—23).

Pełne oznaczenie wspomnianego sztabu osiedleńczego brzmi: Der Reichsstatthalter, Beauftragter des Reichskommissars für die Festigung deutschen Volkstums, Ansiedlungsstab beim Höheren SS u. Polizeiführer Warthe, Posen“ (patrz karta 111 te czki: Bessarabien- u. Bukowinadeutsche“). Kierownikiem tego sztabu był w 1941 r. SS-Sturmabführer Carstens (tamże).

¹⁰⁰ Patrz szereg dokumentów w powyżej wymienionych tezkach.

Wobec uzyskania w czasie przygotowywania do druku całości niniejszej pracy (por. przyp. 1) szeregu dokumentów umożliwiających przystąpienie do bardziej szczegółowego opracowania organizacji urzędów przeprowadzających wysiedlanie (dokumenty te zawierają przede wszystkim wymienione wyżej dwie te czki akt Umwanderenzentralstelle), którymi i tak ze względu na ramy pracy nie można by się w tym miejscu szerzej zająć, autor zamierza poświęcić temu zagadnieniu osobną publikację.

¹⁰¹ § 2 Polizeiverwaltungsgesetz.

¹⁰² § 3 PVG (Polizeiverwaltungsgesetz). Organizacja ich oraz in. zwykłych władz polic. oparta jest na przepisach tej ustawy.

¹⁰³ § 3 PVG oraz rozp. wyk. — Schäfer, Polizeiverwaltungsgesetz s. 202 i nast. patrz również Best Stuckart-Höwel i in.

¹⁰⁴ Patrz poniżej.

¹⁰⁵ Patrz przyp. 103. Nadburmistrz jest powiatową i zarazem miejsc. władzą policyjną w miastach, w których nie ma państw. zarządów policyjnych.

zatem domniemanie ogólnej właściwości miejscowych władz policyjnych. W instancji tej leży punkt ciężkości działalności zwykłych władz policyjnych¹⁰⁶).

Organami wykonawczymi tych władz są: na terenie miast i gmin wiejskich (większych) — policja ochronna Rzeszy (*Schutzpolizei des Reiches*) i policja ochronna gmin (*Schutzpolizei der Gemeinden*), na terenie powiatów — żandarmeria (*Gendarmerie*)¹⁰⁷.

W związku z omawianiem tzw. zwykłych władz policyjnych nasuwa się pytanie, jak kształtuje się ich stanowisko w ogólnym schemacie organizacyjnym policji niemieckiej?

Odpowiedź wyczerpująco na to pytanie nie jest rzeczą łatwą, gdyż tzw. zwykłe władze policyjne (łącznie z państw. zarządami policyjnymi, należącymi do tzw. specjalnych władz polic.) opierają się na dawnym systemie pruskim, obok którego zbudowano nowy aparat wychodząc z zupełnie innych założeń organizacyjnych związanych z przebudową całego ustroju na zasadach narodowo-socjalistycznych. Na ich stanowisko w ogólnym schemacie władz policyjnych na ziemiach polskich wpływają zapewne również specjalne zadania policji porządkowej, o których poprzednio wspominaliśmy.

Wymienione władze policyjne podlegają rzeczowo:

a) szefowi policji porządkowej, gdy załatwiają sprawy z zakresu policji porządkowej,

b) szefowi policji bezpieczeństwa i SD, gdy załatwiają sprawy z zakresu policji bezpieczeństwa¹⁰⁸). Niezależnie od tego podlegają rzeczowo również poszczególnym ministrom, o ile załatwiają sprawy z zakresu ich resortów (np. sprawy policji przemysłowej).

Jak kształtuje się stosunek tych władz do kierownictwa terytorialnego SS i policji, tj. wyższych dowódców SS i policji, oraz podległych im: inspektora z pol. bezp. i dowódcy policji porządk. — bliżej określić trudno.

Łączność między tymi władzami a kierownictwem teryt. SS i policji zapewniona jest przez:

1. namiestnika, do którego przydzielony jest wyższy dowódca SS i policji. Wyższy dowódca i inspektor pol. bezp. wzgl. dowódca pol. porządk. pozostają, jak wiemy, w bliskim kontakcie z namiestnikiem,

2. organa wykonawcze zwykłych władz policyjnych niezależnie od pozostawania w stosunku podległości do tych władz¹⁰⁹) podlegają równocześnie dowódcom policji porządkowej¹¹⁰).

ad 2: specjalne władze policyjne.

¹⁰⁶) Scheerbarth, Polizeirecht, Berlin-Wien 1942 Die Bücher der Verwaltung, hrsg. v. H. Pfundtner u. H. Ruediger, Bd. 5, s. 56.

¹⁰⁷) Organami wykonawczymi policji porządkowej nie będziemy się bliżej zajmować. Dane co do organizacji organów wykonawczych policji porządkowej znajdzie czytelnik w cytowanych powyżej opracowaniach policji niemieckiej oraz w szczególności w następujących okólnikach.

1. dot. Schutzpolizei des Reiches: min. spraw wewn. z dnia 6. 3. 37 (RMBl i V. S. 397) i z dnia 23. 9. 1941 (RMBl i V. S. 1730) oraz okólnik Reichsführera SS i szefa pol. niem. z dnia 25. 3. 37 (RMBl i V. S. 495) uzupełniający cyt. okólnik ministra spraw wewn. z 6. 3. 1947.

2. dot. Schutzpolizei der Gemeinden: okólnik min. spraw wewn. z 19. 8. 1938 (RMBl i V. S. 1138) oraz Reichsführer SS i szef pol. niem. z 1. 9. 1938 (RMBl i V. S. 1457).

3. dot. Zandarmerii (Gendarmerie): okólnik min. spraw wewn. z 26. 7. 1937 (RMBl i V. S. 1575) oraz instrukcja wyk. do tego okólnika z dnia 13. 11. 1939 (RMBl i V. S. 2340) jak również okólnik min. spraw wewn. z dnia 26. 5. 1941 (RMBl i V. S. 989).

¹⁰⁸) Best, op. cit., s. 69 i 74 (1941) wzgl. 59 i 64 (1940).

¹⁰⁹) Stosunek ten kształtuje się zresztą różnie (por. wyżej cytowane okólniki dot. organizacji organów wyk. policji porządkowej).

¹¹⁰) Por. wyżej.

a) Państwowe zarządy policyjne

(*Staatliche Polizeiverwaltungen*) są również instytucją przejętą z systemu pruskiego¹¹¹).

W szeregu miast omawianych okręgów istnieją pod nazwą prezydiów policji (*Polizeipräsidien*¹¹²) i dyrekcji policji (*Polizeidirektionen*¹¹³). Należą do nich zadania policji miejscowej i powiatowej¹¹⁴, wśród których na plan pierwszy wysuwają specjalne zadania policji porządkowej na ziemiach polskich, o których poprzednio już wspominaliśmy¹¹⁵).

Organem wykonawczym państwowych zarządów policyjnych jest policja ochronna Rzeszy (*Schutzpolizei des Reiches*¹¹⁶) wzgl. również tzw. wydziały kryminalne (*Kriminalabteilungen*¹¹⁷).

Władzą nadzorczą (*Aufsichtsbehörde*¹¹⁸) w stosunku do państwowych zarządów policyjnych jest prezes rejencji.

Państwowe zarządy policyjne podlegają poza tym (z wyjątkiem policji kryminalnej¹¹⁹) rzeczowo i osobowo szefowi policji porządkowej w min. spraw. wewn., o ile zaś wypełniają również zadania z zakresu policji bezpieczeństwa (przez tzw. wydziały kryminalne) — podlegają rzeczowo szefowi policji bezp. i SD¹²⁰).

¹¹¹ Patrz § 2 i nast. PVG. oraz powyżej (wstęp).

¹¹² Prezydja policji z prezydentem policji (*Polizeipräsident*) na czele istnieją w następujących miastach: (stan z lata 1941 — podaje wg Besta, op. cit. s. 60) w okręgu Kraju Warty — w Poznaniu i Łodzi, w okręgu Gdańsk Prus Zach. — w Bydgoszczy, Gdańsku, Elblągu, Gdyni (*Gotenhafen*).

¹¹³ Dyrekcje policji z dyrektorem policji (*Polizeidirektor*) na czele: w okręgu Kraju Warty — we Włocławku (*Leslau*), w okręgu Gdańska — Prus Zach. — w Grudziądzu i Toruniu.

¹¹⁴ Por. wyżej oraz Best, s. 57 (1941) wzgl. 48 (1940), Nebinger, s. 124 i nst., Schäfer op. cit., s. 36 i nst.

¹¹⁵ Patrz wyżej o insp. pol. oraz m. in. następujące dokumenty dot. działalności prezydenta policji w Poznaniu (*Polizeipräsident in Posen*) 1. pismo *Polizeipräsident in Posen*, d. 23. April 1940, Geschäftszeichen: Abtlg. II., An den Herrn Reichsstatthalter Posen durch den Herrn Regierungspräsidenten Posen (prezydent zwraca się zatem do namiestnika drogą służbową tj. przez swoją władzę nadzorczą — por. przypis 118, przyp. autora), betr.: Passierscheinkontrollen im Warthegau. Ohne Vorgang. ...w którym prezydent policji Frh von Malsen-Ponickau prosi namiestnika o spowodowanie wydania przez dyrekcję kol. w Poznaniu (*Reichsbahndirektion Posen*) odpowiednich zarządzeń mających na celu wzmocnienie kontroli przepustek w stos. do ludności polskiej... bitte deshalb von dort aus der Reichsbahndirektion folgende Massnahmen vorzuschlagen...“ (tu podaje swój projekt odcisnąć do wzmocnienia kontroli — szereg ograniczeń dla Polaków przy korzystaniu z komunikacji kolejowej) (teczka: „*Polizeipräsident in Posen*“ — Inst. Zach. Dok. I—90).

2. Szereg dokumentów świadczy o tym, że prezydent pol. w Poznaniu kierował akcją wysiedleńczą, przeprowadzaną przez podległe mu jednostki policji ochronnej Rzeszy (rewiry policyjne — *Polizei-Reviere*). Są to w szczeg. następujące pisma: „*Der Höhere SS- u. Polizeiführer beim Reichsstatthalter in Posen im Wehrkreis XXI als Beauftragter des Reichskommissars f. d. Festigung deutschen Volkstums, Pos.*, d. 22. 1. 1940, An den Herrn Polizeipräsidenten SS-Brigadeführer v. Malsen-Ponickau, Posen, *Polizeipräsidentium...* (dokumenty — tom III w sprawie VIII K. 607/48 — tj. w sprawie p-ko Knofe'mu i Malsen-Ponickau, karta 155); b) pismo „*Polizeipräsident, An den Reichsstatthalter durch den Höh. SSuPolf. i. Pos.*, Pos., d. 4. Dez. 1939 (k. 146 tychże akt) i odpowiedź na to pismo skierowana przez wyższego dow. SS i pol. do prezydenta pol. Malsen-Ponickau z dnia 9. 12. 39 (tamże); c) zarządzenie prezydenta pol. z 12. 2. 40 (tamże, k. 171); d) pismo wyższego dow. SS i pol. z dnia 18. 2. 40 do prezydenta pol. Malsen-Ponickau i do Sturmbannführera, Rapp. Patrz również dokumenty zawarte w tezcze: „*Staatliche Polizeiverwaltung Posen, Nachrichtenblatt 1942* (I. Z. Dok. I—24).

¹¹⁶ O stosunku prezydenta policji (wzgl. dyrektora) do komendanta policji ochronnej przy państw. zarządzie pol. patrz: okólnik min. spraw wewn. z dnia 6. 3. 37 w brzmieniu okólnika z 23. O. 1941 (RdErl. d. RuPrMdI v. 6. 3. 1937 — RMBllv. S. 397 i d. F. v. 23. 9. 1941 — RMBllv. S. 1730). Okólniki te podaje Schäfer, *Polizeiverwaltungs-gesetz*, s. 45 i nst.

¹¹⁷ Patrz pod pkt. b) władze policji kryminalnej, oraz przyp. 120.

¹¹⁸ § 9 PVG. Por. również przyp. 115 i powyżej.

¹¹⁹ Jak przypis 117.

¹²⁰ Best, 1941, s. 69 i 74 (1940 — s. 59 i 64) oraz s. 57 (1941) wzgl. 48 (1940) gdzie m. in. podaje: „*Die Staatlichen Polizeiverwaltungen erfüllen die ordnungspolizeilichen Auf-*

Stosunek państwowych zarządów policyjnych do kierownictwa terytorialnego policji przedstawia się podobnie jak stosunek tzw. zwykłych władz policyjnych.

b) Władze policji kryminalnej

Władzami terytorialnymi policji kryminalnej są urzędy policji kryminalnej (*Kriminalpolizei-leit-stellen i Kriminalpolizeistellen*¹²¹). Przyłączone są one pod względem gospodarczym (*wirtschaftlich angegliedert*) do państwowych zarządów policyjnych swej siedziby urzędowej, przy czym kierownik zarządu policyjnego (*Polizeipräsident, Polizeidirektor*) jest „szefem“ danego urzędu policji kryminalnej. W jego zastępstwie kieruje urzędem samodzielnie i pod własną odpowiedzialnością najstarszy rangą urzędnik kryminalny jako „kierownik“ (*Leiter*) urzędu¹²²). Przy zarządach policyjnych, w których siedzibie nie ma urzędów policji krymin., istnieją tzw. wydziały kryminalne (*Kriminalabteilungen*¹²³).

Urzędy policji kryminalnej właściwe są dla dwóch kategorii spraw: 1. w obwodzie swej siedziby urzędowej (tj. w obwodzie państwowego zarządu policyjnego, do którego są przyłączone) załatwiają wszystkie sprawy z zakresu policji kryminalnej,

2. poza tym na obszarze określonej jednostki terytorialnej obejmującej szereg powiatów¹²⁴), załatwiają ważniejsze sprawy kryminalno-policyjne, które „nie mogą być załatwione“ przez miejscowe i powiatowe władze policyjne, w pozostałych zaś sprawach kryminalnych sprawują nad tymi władzami nadzór¹²⁵).

Istnieją dwa rodzaje tych urzędów: *Kriminalpolizei-leit-stellen i Kriminalpolizeistellen*.

Pierwsze z nich (jak zresztą sama nazwa wskazuje) mają w stosunku do pozostałych urzędów pol. krym. (*Kriminalpolizei-stellen*) pewne uprawnienia kierownicze: nadzorowanie ich działalności, centralne opracowywanie pewnych spraw oraz utrzymywanie kontaktu między władzą centralną policji kryminalnej — Urzędem Policji Kryminalnej Rzeszy (*Reichskriminalpolizeiamt*), stanowiącym wydział V (*Amt V*). Głównego Urzędu Bezpieczeństwa Rzeszy (*Reichssicherheitshauptamt*¹²⁶), a pozostałymi urzędami policji kryminalnej (*Kriminalpolizeistellen*) oraz między tymi wzajemnie¹²⁷).

gaben durch Einzeldienstreviere u. d. kasernierte Bereitschaften der Schutzpolizei, die kriminalpol. Aufgaben — und von Fall zu Fall politisch — polizeiliche Aufgaben — durch Kriminalabteilungen, soweit nicht am Sitze der Polizeiverwaltung eine Kriminalpolizeistelle oder Kriminalpolizeistelle besteht“.

¹²¹) Organizację urzędów i wydziałów policji kryminalnej na tzw. ziemiach wschodnich (Ostgebiete) normuje okólnik Reichsführera SS i Szefa Pol. Niem. z dn. 8. 2. 1940 (RdRrl. d. RFSSuChdDTPOL. im RMDI. v. 8. 2. 1940-S-V (Kr. 1) Nr. 2803/39 IV — RMBlIV, S. 255). Zawiera on jednak tylko normy organizacyjne z tego względu oraz ze wzgl. na brak in. aktów dot. pol. krym. (publikowanych) omawiając uprawnienia pol. krym. posłużyć się trzeba opracowaniami niem.

¹²²) Patrz pkt. II cyt. okólnika oraz Best, s. 61—2 (1941) wzgl. 52 (1942), Nebinger, op. cit., s. 133 Schäfer, op. cit., s. 14.

¹²³) Pkt. III, cyt. okólnika oraz opracowania jak przyp. 122 ponad to przyp. 120.

¹²⁴) Obszar ten nie pokrywa się z obszarem rejencji, chociaż wielkością mniej więcej mu odpowiada. Obszary te ustalone są wg in. zasad; por. Nebinger, s. 133 („Kriminalpolizeistellen sind f. d. einzelnen, nach kriminal-geographischen Gesichtspunkten abgegrenzten Reichsgebiete eingerichtet“).

¹²⁵) Best, i in., jak przyp. 122 oraz pkt I, cyt. okóln.

¹²⁶) Podaje organizację Reichssicherheitshauptamt (RSHA) (p. również powyżej) wg Besta, op. cit., s. 71 (1941) wzgl. 62 (1940): „Der Geschäftsbereich des Chefs der Sicherheitspol. u. d. SD im Reichsministerium d. Inn. wird als Reichssicherheitshauptamt bezeichnet. Es ist gegliedert in 7 Ämter mit den Aufgabenbereichen: Personal (I), Organisation, Verwaltung u. Recht (II), Deutsche Lebensgebiete (III), Gegnerforschung und -bekämpfung (IV), Verbrechenbekämpfung (V), Ausland (VI), Weltanschauliche Forschung u. Auswertung (VII). Die Ämter IV (Gegnerbekämpfung) und V (Verbrechenbekämpfung) fallen zusammen mit dem bisherigen Geheimen Staatspolizeiamt (Amt IV, przyp. mój) und dem bisherigen Reichskriminalpolizeiamt (tj. Amt V, przyp. mój) und

O stosunku urzędów policji kryminalnej do kierownictwa terytorialnego policji będziemy mówić łącznie z pozostałymi urzędami policji bezpieczeństwa przy końcu niniejszego opracowania.

c) *Władze tajnej policji państwowej*

Terytorialnymi władzami tajnej policji państwowej (*Geheime Staatspolizei* — *Gestapo*) są urzędy policji państwowej (*Staatspolizei-Leitstellen* i *Staatspolizei-Stellen*) zorganizowane w omawianych okręgach dla obwodów rejencyjnych (*Regierungsbezirke*)¹²⁸).

Urząd policji państwowej znajdujący się w siedzibie namiestnika nazywa się kierowniczym urzędem policji państwowej — *Staatspolizei-Leitstelle*¹²⁹) i posiada w stosunku do pozostałych urzędów policji państwowej w okręgu pewne uprawnienia kierownicze, w szczególności może dla przeprowadzenia jednolitych pośunąć w okręgu objąć nad nimi w poszczególnych wypadkach kierownictwo rzeczowe¹³⁰).

Do urzędów policji państwowej należą sprawy tajnej policji państwowej, której zadanie określa ustawa z 10. 2. 1936 r. jak następuje: „Zadaniem tajnej policji państwowej jest wyśledzanie i zwalczanie na całym terytorium państwa wszys-

treten in der Erfüllung bestimmter Aufgaben — meist unmittelbarer Vollzugsaufgaben — weiter als solche in Erscheinung“.

Podana przez Besta organizacja RSHA jest zgodna z „Geschäftsverteilungsplan des Reichssicherheitshauptamtes, Stand: 1. 3. 1941“ cytowanym w przypisku 12 (jest to szczegółowy podział czynności z podaniem nazwisk szefów i referentów poszczególnych działów).

¹²⁷ Best, Nebinger, jak przypisek 122. Według punktu I. cyt. okólnika z 8. 2. 1940 na terenie omawianych okręgów istnieją następujące urzędy policji kryminalnej: 1) w okręgu Gd.-Prus Zach. Krimin. Pol. Leitstelle w Gdańsku terytorialnie właściwy dla okręgu Gd.-Prus Zach. i stanowiący równocześnie Krim. Pol. Stelle dla obwodu rejencyjnego gdańskiego oraz Krim. Pol. Stellen w Bydgoszczy (dla obwodu rejenc. bydgoskiego) i w Grudziądzu (dla obwodu rejenc. kwidzińskiego); 2) w okręgu Kraju Warty: Krim. Pol. Leitstelle w Poznaniu teryt. właśc. dla okręgu Kr. Warty i będący równoc. Krim. Pol. Stelle dla obwodu rejenc. pozn., oraz Krim. Pol. Stelle w Inowrocławiu (dla obwodu rejenc. inowrocławskiego) i w Łodzi (dla obwodu rejenc. kaliskiego, którego nazwa została następnie zmieniona na „obwód rejenc. Łódzki“ (Litzmannstadt).

¹²⁸ Organizację i zakres działania tajnej policji państw. na tzw. ziemiach wschodnich normuje okólnik Reichsführera SS i szefa pol. niem. z dn. 7. 11. 39 (RdErl. d. RFSSuCh. d. DtPol. im RMDI, v. 7. 11. 1939 — S I V i Nr. 819/39 — 151 — Sdb. P. dot.: Organisation der Geh. Staatspolizei in den Ostgebieten, RMBIV, S. 2291).

Okólnikiem tym zostały utworzone następujące urzędy policji państwowej: a) w okręgu Gdańskim — Prus Zach.: kierowniczy urząd pol. państw. w Gdańsku właściwy dla obwodu rejenc. gdańskiego, urząd pol. państw. w Grudziądzu właściwy dla obwodu rejencyjnego kwidzińskiego oraz urząd pol. państw. w Bydgoszczy właściwy dla obwodu rejenc. bydgoskiego. Urząd kierowniczy w Gdańsku wykonywa uprawnienia kierownicze w stosunku do urzędów w Grudziądzu i Bydgoszczy w ramach instrukcji służbowej dla urzędów kierown. pol. państw.; b) w okręgu Kraju Warty w okólniku: w okręgu Poznań — v. pocz. całości niniejszej pracy): kierown. urząd pol. państw. w Poznaniu właściwy dla obwodu rejenc. poznańskiego, urząd pol. państw. w Inowrocławiu właściwy dla obwodu rejenc. inowrocławskiego i urząd pol. państw. w Łodzi właściwy dla obwodu rej. kaliskiego. Urząd kierown. w Poznaniu posiada uprawnienia kierown. w stosunku do urzędów w Inowrocławiu i Łodzi w ramach, jak powyżej (pkt a).

¹²⁹ Best (1940), s. 55.

¹³⁰ „Die Staatspolizei-Leitstelle... übt im Rahmen der Dienstanweisung für die Staatspolizei-Leitstellen (w tym miejscu odnośnik: „Nicht veröffentlicht“) die Leitbefugnis über die Staatspol.-Stellen... aus“ (pkt. I. a. ust. (2) i in. cytowanego okólnika). Schäfer, op. cyt., s. 16 wspomina o późniejszej tajnej instrukcji: „Für die Tätigkeit der Staatspolizeileitstellen ist die Dienstanweisung v. 15. 5. 1940 (nicht veröffentlicht) maßgebend“. Best, op. cit., s. 63 (1941) wgl. 54 (1940) mówi: „Staatspolizei-Leitstellen sind befugt, für die Durchführung einheitlicher staatspolizeilicher Massnahmen im Bereiche der Provinz, des Landes oder des Reichsgaues im Einzelfall die sachliche Führung gegenüber den übrigen Staatspolizeistellen des Bereiches zu übernehmen.“ Można przypuszczać, że Best opiera to zdanie na jednej z tych tajnych instrukcji, o których wspomina Schäfer wgl. okólnik z 7. 11. 39. Przypuszczenie to wydać się tym bardziej uzasadnione, że opis kompetencji urzędów pol. państw. w pracy Besta jest najzupełniej zgodny z treścią okólnika z 7. 11. 39 oraz in. okólników normujących organizację urzędów tajnej pol. państw. (np. okólnika z 8. 11. 39 dot. terytoriów b. Austrii — Ostmark — RMBIV., s. 2292).

kich niebezpiecznych dla państwa dążeń, gromadzenie i wartościowanie rezultatów dochodzeń, informowanie rządu państwa i bieżące informowanie pozostałych władz o ważnych dla nich ustaleniach jako też nasuwanie im sugestii¹³¹⁾. Realizowanie tego zadania jest powszechnie znane i nie wymaga bliższych komentarzy. Nie to jest zresztą celem naszych rozważań, lecz badanie zagadnień ustrojowych.

Szczególną uwagę należy zwrócić na stosunek urzędów policji państwowej do wszystkich innych władz i urzędów na terenie ich działalności, zwłaszcza do namiestnika i prezesa rejencji.

Stosunek urzędów policji państwowej do namiestnika i prezesa rejencji kształtuje się na mocy pkt. III okólnika Reichsführera SS i szefa policji niem. z dnia 7. 11. 1939 r.¹³²⁾ o organizacji tajnej policji państwowej na ziemiach wschodnich w sposób następujący:

1. kierownicy urzędów policji państwowej są referentami politycznymi tych władz (kierownik *Staatspolizei-Leitstelle* — namiestnika, kierownik *Staatspolizei-stelle* — prezesa rejencji). Winni oni informować namiestnika wzgl. prezesa rejencji o wszystkich ważnych sprawach z zakresu policji politycznej¹³³⁾,

2. z drugiej zaś strony urzędy policji państwowej (*Staatspolizei-Leitstellen* i *Staatspolizeistellen*) winny stosować się do instrukcji namiestnika wzgl. prezesa rejencji, o ile nie sprzeciwiają się one instrukcjom Urzędu Tajnej Policji Państwowej (*Geh. Staatspolizeiamt*¹³⁴⁾ albo innych wyższych władz. W kwestiach wątpliwych rozstrzyga szef policji bezpieczeństwa i SD¹³⁵⁾. Zatem ocena, czy dana instrukcja namiestnika lub prezesa rejencji nie sprzeciwia się instrukcjom

¹³¹⁾ Gesetz über die Geheime Staatspolizei v. 10. 2. 1936 (GS. S. 21) § 1 ust. (1): „Die Geh. Staatspolizei hat die Aufgabe, alle staatsgefährlichen Bestrebungen im gesamten Staatsgebiet zu erforschen u. zu bekämpfen, das Ergebnis der Erhebungen zu sammeln u. auszuwerten, die Staatsregierung zu unterrichten u. die übrigen Behörden über f. sie wichtigen Feststellungen auf dem laufenden zu halten u. mit Anregungen zu versehen...“ Patrz wyżej przyp. 3 oraz Best, op. cit., s. 23 i 44 (1941) wzgl. 16 i 36 (1940).

¹³²⁾ Patrz przyp. 128.

¹³³⁾ Pt. III, ust. (1): „Die Leiter der Staatspol.-Leitstellen sind zugleich die politischen Referenten der Reichstatthalter. Die Leiter der Staatspol.-Stellen sind zugleich die politischen Referenten der Regierungspräsidenten ihres Reg.-Bezirks. Sie haben die Reichstatthalter u. die Reg.-Präsidenten über alle wichtigen politisch-polizeilichen Angelegenheiten zu unterrichten.“

O tym por. wyżej rozdz. I części II całości pracy. W związku z umiejscowieniem kierownika urzędu polic. państw. jako referenta politycznego w urzędzie namiestnika, co do którego mamy (w przeciw. do urzędu prezesa rejenc.) bliższe dane, powstaje szereg wątpliwości, których z braku odpowiedniego materiału informacyjnego rozstrzygnąć nie jestem w stanie. Plan orientacyjny umiejscawiał kierownika urzędu pol. państw. bezpośrednio przy zastępcy namiestnika (Zentrale Verwaltungsangelegenheiten), Geschäftsverteilungsplan zaś nie wymienia go w „Zentralverwaltung“. Wg „Geschäftsverteilungsplan“ (co pokrywa się z praktyką urzędowania urzędu namiestnika v. poniżej) referat polityczny i sprawy narodowościowe mieściły się w Wydziale I i były prowadzone najpierw przez Coulona, potem przez Höppnera, którzy nie byli kierownikami urzędów pol. państw., chociaż sprawowali niemniej ważne i pokrewne funkcje, np. Höppner m. in. był kierownikiem SD-Leitabschnitt. Na marginesie tego zagadnienia nadmienić warto, że było ono również rozpatrywane na rozprawie p-ko Jaegerowi, zastępcy namiestnika w okręgu Warty (por. protokół rozprawy VIII. K. 583/48, k. 288—300 przesłuchiwanie biegłego dra K. M. Pospieszalskiego). Sądze, że istnieje również taka możliwość, iż okólnik z 7. 11. 39 rozumie funkcje „referenta polit.“ jako informatora namiestnika (wzgl. prezesa rejencji) — por. wyżej: „Sie haben...“ bez konieczności włączenia go do urzędu jako formalnego referenta. Jest to tylko oczywiście przypuszczenie.

W każdym bądź razie takie czy inne postawienie zagadnienia referenta nie z m n i e j s z y ł o w rzeczywistości jak najściślejszej współpracy namiestnika wzgl. prezesa rejencji z urzędami Gestapo. Przykładów z praktyki urzędowania tych władz, zwłaszcza namiestnika, przytoczyć by można b. wiele: patrz np. cyt. już w przyp. 59 pismo namiestnika z dnia 25. 9. 40 dot. „Umgang... mit Polen“, dokumenty w teście „Deutschstämmige“ i in. Często była to również współpraca pośrednia v i a insp. pol. bezp. wzgl. wyższ. dow. SS i pol.

¹³⁴⁾ Patrz: organizacja RSHA przyp. 126.

Urzędu Tajnej Policji Państw., należy w pierwszej linii do kierownika odnośnego urzędu policji państwowej¹³⁶).

Stosunek urzędów policji państwowej do innych władz na terenie okręgu kształtuje się odmiennie:

1. urzędy pol. państw. mogą dla wypełnienia swych zadań posługiwać się jako organami pomocniczymi powiatowymi i miejscowymi władzami policyjnymi, które winny stosować się do ich instrukcji¹³⁷),

2. wszystkie władze policyjne na terenie okręgu są obowiązane niezwłocznie i bezpośrednio meldować urzędowi policji państwowej o wszystkich sprawach natury policyjno-politycznej i ewentualnie zasięgać ich decyzji (niezależnie od obowiązku doniesienia o tym również swej władzy przełożonej). Władzom tym nie wolno załatwiać samodzielnie spraw politycznych¹³⁸).

Do niezwłocznego meldowania o wszystkich sprawach natury policyjno-politycznej zobowiązane są również wszystkie organa partii narodowo-socjalistycznej, jej formacji i związków przyłączonych¹³⁹). Z drugiej strony urzędy policji

¹³⁶) Pkt. II ust. (2) okólnika: „Die Staatspol.-Leitstellen u. Staatspol.-Stellen haben den Weisungen der Reichsstatthalter u. der Reg.-prärs. ihres Bezirkes zu entsprechen, sofern nicht Weisungen des Gen. Staatspol. Amtes oder höheren Stellen (szefa pol. bezp. wzgl. samego Reichsführera-SS i Szefa Pol., przyp. autora) entgegenstehen. In Zweifelsfragen entscheidet der Chef d. Sicherheitspol. u. d. SD“. Stosunku tego nie można w żadnym wypadku określić jako stosunku podległości; cyt. Biuletyn błędnie zatem podaje (s. 180), że kierownicy urzędów policji państwowej „podlegali szefom administracyjnym okręgów“.

¹³⁷) Analogiczny stosunek istnieje pomiędzy namiestnikiem a inspektorem pol. bezp. i SD (por. wyżej).

¹³⁸) Pkt. III. ust. (3) okólnika: „Die Behörden der Gestapo können sich zur Erledigung ihrer Aufgaben der Kreis- u. Ortspol.-Behörden als ihrer Hilfsorgane bedienen. Die Kreis- u. Ortspol.-Behörden haben den Ersuchen u. Weisungen der Geh. Staatspol. zu entsprechen“.

Przykładów takiego stosunku urzędów Gestapo do władz pol. miejsc. i powiat. przytoczyć można wiele, np. dwa pisma Staatspol. Leitstelle w Poznaniu skierowane do Prezydenta policji w Pozn. dn. 25. 11. 42 i 20. 2. 42 dot. wysiedlenia (teczka: Pol.-Präs. in Posen, Nachrichtenblatt, I. Z. Dok. I.—24, s. 161—2), szereg dokumentów z lat 1941—44 w tezcze „Geheim“ i in.

¹³⁸) „Alle Pol.-Behörden haben von sich aus politisch-polizeiliche Angelegenheiten unverzüglich u. unmittelbar der örtlichen zuständigen Behörde zu berichten u. gegebenenfalls deren Entschliessung einzuholen. Die Pflicht der Pol.-Behörden, ihre vorgesezten Dienststellen gleichzeitig zu unterrichten, bleibt unberührt“. (pkt. III. ust. (4) okólnika). Por. także rozkaz dzienny Nr. 35 dowódcy pol. porządk. w okręgu Warty z dn. 9. 4. 40 (Anordnungen Befehlshaber Wartheland, k. 85). W pkt. 13 tego rozkazu dowódca przypomina zadania Gestapo wg § 1 ustawy o Gestapo z 10. 2. 36 a następnie zarządza co następuje: „Die Erfüllung dieser Aufgabe setzt engste Zusammenarbeit, die nur durch persönliche Fühlungnahme erreicht werden kann, zwischen Ordnungspolizei u. Geheimer Staatspol. voraus. Ich ordne daher an, dass in allen Standorten, in denen Ordn. pol. u. Sicherheitspolizei tätig sind, die persönliche Verbindung aufgenommen bzw. gefestigt wird, u. dass von der Ordn.-pol. wichtige Feststellungen der Sicherheitspol. laufend übermittelt werden. Ich ersuche bei Revisionen u. Kontrollen zu prüfen, ob diesem Befehl entsprochen wird. Die Lage im Warthegau macht diese befohlene Massnahme unbedingt notwendig...“ W praktyce tego nie zawsze przestrzegano. Por. pkt. 3 zarządzenia komendanta zand. w Pozn. Nr. 2 z 28. 1. 40 (Anordnungen Komm. Gend) z tytuł.: „Bearbeitung politisch-polizeilicher Angelegenheiten“. „Die Geh. Staatspol. Staatspolizeileitstelle Posen hat in der letzten Zeit wiederholt festgestellt, dass Dienststellen der allgem. Verwaltung selbständig polit. Vorgänge bearbeiten u. erledigen u. zum Teil sogar Personen aus der Haft entlassen, deren Freilassung aus staatspoliz. Gründen nicht verantwortet werden kann. Auch ist es verschiedentlich vorgekommen, dass in einzelnen Aussenstellen die Freilassung von in den Strafanstalten einsitzenden Personen veranlasst wurde, um diese Häftlinge anschliessend zu evakuieren. Dabei handelt es sich zum Teil um schwer belastete bzw. schon zu grossen Freiheitsstrafen verurteilte Personen, die auch in dem unter deutschen Hoheit stehenden Gouvernementgebiet auf freiem Fusse eine grosse Gefahr bilden. Unter Hinweis auf das Gesetz über die Geh. Staatspol. v. 11. 12. 1936 sind in Zukunft die Staatspol.-Leitstelle Posen, bzw. deren Aussenstellen in allen Fällen polit.-poliz. Art zu unterrichten u. gegebenenfalls deren Weisungen einzuholen“.

¹³⁹) Patz wyżej. Der Hoheitsträger, Folge 6/1939, Zusammenarbeit der NSDAP mit der Geh. Staatspol. omawiając zarządzenie zastępcy Führera z 14. 12. 38 w sprawie współpracy organów partijn. z Gestapo podaje m. in.: „Die Dienststellen der Partei, ihrer Gliederungen u. angeschlossenen Verbände sollen nicht selbst Ermittlungen u. Verneh-

państwowej informują bieżąco kierownika okręgowego partii (*Gauleiter*) o wszystkich sprawach policyjno-politycznych mających znaczenie dla danego okręgu partyjnego. W określonych wypadkach informują również kierownika powiatowego partii (*Kreisleiter*¹⁴⁰).

Nadmienić należy, że obok urzędów policji państwowej istnieją jeszcze ich ekspozytury pod nazwą: ekspozytur (*Aussendienststellen*) oraz komisariatów i posterunków policji granicznej (*Grenzpolizei-Kommissariate, Grenzpolizei-Posten*). Ekspozytury te tworzy Urząd Tajnej Policji Państwowej na wniosek właściwego inspektora policji bezpieczeństwa i SD¹⁴¹).

Omawiając zagadnienia ustrojowe tajnej policji państwowej na ziemiach polskich musimy nadmienić o instytucji policyjnych sądów doraźnych (*Standgerichte*¹⁴²). Sądy te istniały przy urzędach policji państwowej (*Staatspolizei-leit-stellen*) i *Staatspolizeistellen*) i składały się z przewodniczącego, którym był kierownik odnośnego urzędu policji państwowej (lub jego stały zastępca) oraz dwóch mianowanych przez niego ławników (*Beisitzer*¹⁴³). Do ich kompetencji należały sprawy karne przeciw Polakom i Żydom oskarżonym o „ciężkie wykroczenia przeciwko Niemcom“ i o „inne czyny karne, które poważnie naruszają niemieckie dzieło budowy“¹⁴⁴).

Podkreślić również należy ścisłą łączność urzędów policji państwowej z terenowymi urzędami powierniczymi (*Treuhandstellen*) a w szczególności: 1. kierownicy urzędów policji państwowej (*Staatspolizei-leit-stellen* i *Staatspolizeistellen*) byli łącznikami między policją bezpieczeństwa a urzędami powierniczymi, 2. przeprowadzanie orzeczeń konfiskaty wydanych m. in. przez Gł. Urząd Powierniczy Wschodu i terenowe urzędy powiernicze należało wyłącznie do urzędów policji państwowej¹⁴⁵).

mungen in Angelegenheiten aufstellen, die zur Aufgabe der Geh. Staatspol. gehören, sondern alle Vorgänge politisch-poliz. Art. unverzüglich den zuständigen Dienststellen der Geh. Staatspol. zur Kenntnis zu bringen“.

¹⁴⁰ Der Hoheitsträger (poufne wyd. NSDAP do użytku służb. kierowników polit.), ibidem.

¹⁴¹ Pkt. I. ust. (e) okólnika z 7. 11. 39 oraz Best, op. cit. s. 64 (1941) wzgl. 55 (1940). Wykaz tych ekspozytur w Kraju Warty podaje się w rozkazie dzien. Nr. 26 z 2. 2. 40 dowódcy pol. porz. (Tagesordnungen Befehlshaber Wartheland“, k. 116).

¹⁴² Rozp. Rady Ministrów dla Obrony Rzeszy z dn. 4. 12. 1941 (Verordnung über die Strafrechtspflege gegen Polen u. Juden in den eingegl. Ostgebieten, RGBl. I. S. 759) upoważniło w pkt. XIII. namiestników do wprowadzenia sądów doraźnych w podległych im okręgach. Z upoważnienia tego skorzystał namiestnik Greiser rozporządzeniem z dn. 3. 8. 1942 („Verordnung über die Errichtung der Standgerichten im Reichsgau Wartheland“, VOBl. Wartheland“ s. 282). Sądy te istniały na terenie Kraju Warty nieoficjalnie od dn. 22. 7. 1941 na mocy specj. zarządzenia Greisera w tajnym piśmie z 22. 7. 41, w którym tenże powołał się na specjalne pełnomocnictwo Hitlera (Proces Greisera, s. 72). Czy z upoważnienia rozp. Rady Min. dla Obrony Rzeszy skorzystał również namiestnik Foerster, autorowi nie jest wiadomo.

¹⁴³ § 3 rozp. z 3. 8. 42 (VOBl. Wartheland, S. 282). Rozp. nie mówi, czy ławnicy mianowani są spośród funkcjonariuszy urzędu Gestapo. Stwierdza to jednak biegły dr Pospieszalski na procesie Greisera (Proces Gr., s. 180).

¹⁴⁴ § 1 cyt. pod przyp. 143 rozp.: Schwere Ausschreitungen von Polen u. Juden gegen Deutsche sowie andere Straftaten v. Polen u. Juden, die das Deutsche Aufbauwerk ernstlich gefährden...“.

Z rozp. tego wynika również następ. uprawnienie dla namiestnika: kwalifikacja (w razie wątpliwości), czy dane przestępstwo jest przestępstwem w rozumieniu cyt. § 1, zatwierdzenie wzgl. uchylenie wyroków (§ 6).

Blizsze dane o polic. sądach doraźnych, patrz omawiane rozp.

¹⁴⁵ Patrz przypis 73 oraz art. III i IV cyt. tam rozp. Reichsführera SS i szefa pol. niem. z 16. 12. 1939, art. III brzmi: „...Die Vollziehung der von den vorbezeichneten Stellen ergehenden Beschlagnahmeverfügungen erfolgt ausschließlich durch die Staatspolizei(leit)stellen...“ (tj. Staatspolizeileit-Stellen i Staatspolizeistellen, przyp. autora).

Na marginesie omawiania ustroju urzędów policji państw. zaznaczyć należy, że szereg dokumentów z II. połowy r. 1944 wskazuje na pewne zmiany organizacyjne tajnej policji państw. We wspomnianej już teźce „Geheim“ znajduje się korespondencja urzędów Gestapo — głównie Staatspolizeileitstelle Posen, Aussendienststelle Lissa (Leszno), przyp.

O stosunku urzędów policji państw. do kierownictwa terytorialnego policji oraz do służby bezp. (SD) — patrz pod pkt. d.).

d.) *Urzędy Służby Bezpieczeństwa (SD)*

Istnieją dwie kategorie tych urzędów (analogicznie jak urzędów policji kryminalnej i tajnej policji państw.: SD — *Leitabschnitte* i SD — *Abschnitte*).

Urzędy te chociaż są zasadniczo organami formacji partyjnej SS, działają jednak równocześnie z polecenia państwa (*im staatlichen Auftrage*)¹⁴⁶). Ich zadaniem jest przeprowadzanie wszechstronnego wywiadu politycznego¹⁴⁷).

Między urzędami SD a urzędami tajnej policji państwowej, urzędami partyjnymi i państwowymi istnieje najściślejsza współpraca¹⁴⁸). Szczególnie mocna

aut.). Są to polecenia i instrukcje tej ekspozytury podawane w odpisie do wiadomości i stosowania przez żandarmerię w Rawiczu (Gend. Kreis Rawitsch) do podległych jednostek żandarmerii. Jeszcze pismo z dn. 26. 8. 44 nosi nagłówek: „Geh. Staatspol. — Aussendienststelle Lissa“ — podpisane Schuster. Natomiast nast. z kolei pismo z Leszna nosi nagłówek: „Der Kommandeur der Sipo (uw. aut. — skróć: Sicherheitspolizei) Posen, Aussenstelle Lissa, Lissa, d. 11. September 1944 (k. 40). Nagłówek ten powtarza się odąd we wszystkich pismach aż do pisma z dn. 23. 12. 44 włącznie, które jest ostatnim w teście. Podpisuje je ten sam Schuster. W teście tej znajdują się również i inne pisma wskazujące na to, że w miejsce kierown. urzędu pol. państw. (Staatspolizei-Leitstelle w Poznaniu pojawia się „Kommandeur der Sicherheitspolizei“. Można stąd wnioskować, że „Komm. d. Sicherheitspolizei“ zastąpił dotychczasową Staatspolizei-Leitstelle Posen, a więc podobnie jak w Generalnym Gubernatorstwie, gdzie w siedzibie dystryktów urzędują „Kommandeure d. Sipo“). Nadal urzęduje w okręgu Kraju Warty „Inspekteur d. Sicherheitspolizei u. d. SD., jak o tym świadczy np. pismo z 17. 11. 44 w teście teście.

¹⁴⁶ Podkreśla to okólnik ministr. spraw wewn. z dn. 11. 11. 1938 (RdErl. d. RmDl. v. 11. 11. 1938 — RMBIIV. S. 1906 — i. d. F. des RdErl. v. 8. 5. 1940 (RMBIIV. S. 891) betr. Zusammenarbeit der Behörden der allgem. u. inneren Verwaltung mit dem Sicherheitsdienst des Reichsführers SS (SD): ust. (1): „Der Sicherheitsdienst des RFSS (SD.) hat als Nachrichtenorganisation f. Partei und Staat — insbesondere zur Unterstützung der Sicherheitspolizei — wichtige Aufgaben zu erfüllen. Der SD wird damit in staatlichem Auftrag tätig (podkreśl. autora — Z. J.). Das erfordert ein enges u. verständnisvolles Zusammenarbeiten zwischen dem SD u. den Behörden der allgem. u. inneren Verwaltung. Auf Anfragen des SD ist deshalb im gleichen Umfange Auskunft zu erteilen, wie wenn es sich um Anfragen einer staatlichen (podkreśl. aut.) Behörde handelt. Im gleichen Umfange sind die Dienststellen des SD zur Auskunftserteilung gegenüber der Behörden der allgem. u. inn. Verwaltung verpflichtet“ (okólnik ten jest przedruk. u. Schäfera, op. cit. s. 35).

¹⁴⁷ Zadanie SD określa „Der Hoheitsträger, Folge 1 (1939) w artykule: Sicherheitsdienst u. Geheime Staatspol. — Was der Politische Leiter über das Sicherheitshauptamt u. die Arbeit der Geh. Staatspol. wissen muss (jak następuje: (w pierwszym zdaniu art. zaznaczono: „Zu weiter unten folgenden Ausführungen, die uns von zuständigen Stelle (podkreśl. autora — Z. J.) gestellt werden, sei einleitend das Grundsätzliche über das Verhältnis zwischen der Partei u. den genannten Organisationen widergegeben: (Seine Aufgabe besteht den Gegner der nat.-soz. Weltanschauung u. damit den Volksfeind zu erkennen u. durch Forschung u. Ermittlung festzustellen, wo im Gesamtkörper des Volkes abträgliche u. feindliche Bestrebungen wirksam werden könnten... Staatspol. u. Parteidienststellen jederzeit ein objektives Bild über die Lage zu vermitteln. Der Sicherheitsdienst des RFSS spielt also die Rolle eines Seismographen (podkr. aut. Z. J.), der jede staatsfeindliche Erscheinung im deutschen Volkskörper verzeichnet“.

¹⁴⁸ Por. przyp. 146 oraz Hoheitsträger (jak wyżej) „...Die Gauleiter sind berechtigt, im Rahmen ihrer Zuständigkeit den SD-Dienststellen, die für den Gaubereich tätig sind, Aufträge zu erteilen. Die für die Gaue zuständigen SD-Führer sind zur Fortführung ihrer bisherigen Tätigkeit alleinige Sachbearbeiter f. Nachrichtenbeschaffung u.-bearbeitung der Gauleiter“ (s. 17). O najściślejszej współpracy świadczy również szereg dokumentów zawartych w teście „Deutschstämmige“ oraz m. in. następujące dokumenty: 1. pismo „Sicherheitsdienst d. RFSS, SD-Leitabschnitt Posen, AZ. III. B 9, Pos. d. 15. Juli 1943, An das Referat I/50 z Hd. v. SS-Stubaf. Höppner, Posen, Felix Dahnplatz 17, Betr.: Polnische Verbände u. Organisationen. Vorg.: ohne. Anlg. 1. In der Anlage wird ein Bericht über poln. Verbände u. Organisationen überreicht...“ Pismo to znajduje się w osobnej teście (grzbiet) kol. zielonego między in. dokumentami wymien. powyżej w przyp. 12. 2. pismo: „Der Reichsstatthalter, I/8, 142/2. Pos., d. 3. Okt. 1940. Eilt sehr. 1) An den SD-Leitabschnitt i. Pos., Kaiserring 15, Betr.: Gebrauch der poln. Sprache im öffentl. Verkehr. In der Anlage übersende ich in obiger Angelegenheit Abschrift eines mir durch den Herrn Reichsmin. d. Inn. übersandten Sonderberichts mit der Bitte um beschleunigte Stellungnahme“ i odpowiedź z dn. 18. 10. 1940: „Sicherheitsdienst d. RFSS, SD-Leitabschnitt Posen, AZ. III/B. Str.) d. An den Reichsstatthalter I/8 Posen... Vorg. Dort. Schreiben I/8, 142/2 v. 3. 10. 1940. Es wird auf die Stellungnahme

więz łączą urzędy SD z urzędami tajnej policji państwowej. Właściwość ich jest rozgraniczona w ten sposób, że SD przeprowadza wywiad i dokonywa wszelkich czynności przygotowawczych, słowem, dostarcza tajnej policji państwowej opracowany materiał, ta zaś na podstawie przekazanego materiału podejmuje akcję. Służba Bezpieczeństwa uprawnień egzekucyjnych nie posiada¹⁴⁰).

Obwody urzędowe urzędów służby bezpieczeństwa odpowiadają zasadniczo obwodom urzędów tajnej policji państwowej. Urząd SD w siedzibie kierowniczego urzędu policji państwowej (*Staatspolizei-leit-stelle*) nazywa się *SD-Leitabschnitt* i posiada, podobnie jak *Staatspolizei-leit-stelle* pewne uprawnienia kierownicze w stosunku do pozostałych urzędów (*SD — Abschnitte*)^o). Istnieją również ekspozytury urzędów SD (*SD — Aussenstellen*) tworzone stosownie do potrzeby¹⁴¹).

Urzędy SD podlegają rzeczowo i osobowo szefowi policji bezpieczeństwa i SD¹⁴²).

Nasuwa się pytanie, jak się kształtuje stosunek urzędów służby bezpieczeństwa (tj. urzędów policji kryminalnej i tajnej policji państwowej) do kierownictwa terytorialnego SS i policji, tj. do wyższego dowódcy SS i policji i inspektora policji bezp. i SD.

Postaramy się odpowiedzieć na to pytanie w oparciu o dotychczasowe rozważania.

Jak wyżej powiedziano, wyższy dowódca SS i policji jest zastępcą Reichsführera i szefa policji niemieckiej na podległym mu terenie, tzn. jest terytorialnym zwierzchnikiem wszystkich organów SS i policyjnych. Nie oznacza to jednak, by w jego ręku skupiało się całe rozkazodawstwo w stosunku do organów policyjnych, (inaczej ma się rzecz w stosunku do SS¹⁴³). Do niego należy przede wszystkim planowanie, kierowanie, ujednoczanie i nadzorowanie działalności wszystkich jednostek SS i policyjnych w okręgu¹⁴⁴). Nie wszystkie też instrukcje i polecenia władz centralnych (szef policji bezp. SD, Urząd Policji

des Führers in „Mein Kampf“, Seite 429 unten ff. verwiesen...“ (→ Höppner, SS-Hauptsturmführer. (teczka: „Verbot der poln. Sprache, k. 92 n.).

W okręgu Kraju Warty współpracę tę wzmacnia b. silnie fakt, iż kierownik *SD-Leitabschnitt* — Höppner jest zarazem w pewnym okresie (por. wyżej) kierownikiem Gauamt f. Volkstumsfragen, referentem polit. i narodowościowym w urzędzie namiestnika (Ref. I/8 wzgl. I/50) oraz zastępcą inspektora pol. bezp. i SD jako kierownika „Umwandererzentralstelle“.

¹⁴⁰ Der Hoheitsträger, ibidem, s. 18: „...dieser Aufgabe (patrz przyp. 147) dient der Sicherheitsdienst RFSS forschend u. vorbereitend u. d. Gestapo, vollstreckend“. Scheerbarth, op. cit., s. 58 „Exekutivbefugnisse hat der SD nicht“.

¹⁴¹ Best, op. cit. s. 65 (1941) wzgl. 56. Wg stanu z lata 1941 (Best) istnieją w omawianych okręgach nast. urzędy SD: *SD-Leitabschnitt* w Gdańsku i *SD-Abschnitt* w Toruniu dla okręgu Gd.-Prus Zach.) oraz *SD-Leitabschnitt* w Poznaniu i *SD-Abschnitte* w Łodzi i Inowrocławiu (dla okr. Kraju Warty).

¹⁴² Best, j. przyp. 150.

¹⁴³ Best, op. cit., s. 74 (1941) wzgl. 64 (1941).

¹⁴⁴ Tzw. Allgemeine SS, sztab osiedleńczy SS i urzędy ziemskie podlegają mu bezpośrednio, o czym wyżej była już mowa.

¹⁴⁵ Por. wyżej, przyp. 79 i 72. Tak np. akcja wysiedlania była planowana (jako całość) przez wyższych dowódców SS i pol... Por. np. *Erfahrungsbericht* (przypis 12), w którym m. in. czytamy: „Die Planungsarbeit f. die Umsiedlung der Polen u. Juden aus dem Wartheland in das GG setzte ein am 10. 11. 39, nachdem am 7. auf 8. 11. 39 die entsprechende grundsätzliche Vereinbarung zwischen SS-Obergruppenführer Krüger u. SS-Gruppenführer Koppe (wyższy dowódca z Kraju Warty — przyp. aut. Z. J.) getroffen worden war. Zu Grunde war gelegt eine Zahl von zunächst 300 000 Auszuschiebenden... Die Planung fand ihren ersten Niederschlag in einem grundsätzlichen Erlass vom 12. 11. 39, welcher an sämtliche beteiligten Dienststellen versandt wurde (Reichsstatthalter, Regierungspräsidenten, Landräte, Oberbürgermeister, Sicherheitspolizei, Ordnungspolizei, Polizeipräsidenten u. Dienststellen der Wirtschaft). Dieser Arbeitsplan enthielt im wesentlichen folgende grundsätzliche Anordnungen... (następuje szereg b. ciekawych danych dot. organizacji wysiedleń, kręgu osób przewidzianych przede wszystkim do wysiedlenia, przebiegu całej akcji itp.).

Kryminalnej Rzeszy. Urząd Tajnej Policji Państwowej) są skierowywane do właściwych władz i urzędów terytorialnych przez ręce wyższego dowódcy. Przeciwnie nawet, istnieje między nimi ze względów celowości daleko idący kontakt bezpośredni, chociaż wyższy dowódca jest z pewnością o wszystkim informowany¹⁵⁵⁾.

Podobnie kształtuje się również stosunek między inspektorem policji bezpieczeństwa i SD a władzami i urzędami terytorialnymi policji i służby bezpieczeństwa¹⁵⁶⁾.

Zbigniew Janowicz

BEZWARUNKOWA KAPITULACJA Z 29 KWIECZNIA 1945 ROKU

W piśmiennictwie naukowym i politycznym autorzy, omawiający znaczenie bezwarunkowej kapitulacji niemieckich sił zbrojnych dla określenia prawnego położenia okupowanych Niemiec w latach 1945—1949 wskazują na trzy akty kapitulacyjne: z 4, 7 i 8 maja 1945 r. Tymczasem bliższe studium okoliczności faktycznych towarzyszących zakończeniu działań wojennych w Europie każe stwierdzić, iż kapitulacyjne akty majowe poprzedzone zostały bezwarunkową kapitulacją podpisaną już 29 kwietnia 1945 r. Podanie kilku informacji o tej — jak sądzić można — pierwszej bezwarunkowej kapitulacji części niemieckich sił zbrojnych leży w interesie polskich badań niemcoznawczych, zarówno w ich aspekcie historycznym jak międzynarodowo-prawnym.

Akt bezwarunkowej kapitulacji¹⁾, podpisany 29 kwietnia 1945 r. w kwatery głównej sił sojuszniczych na obszarze Morza Śródziemnego w Caserta (koło Neapolu), odnosi się do niemieckich i włoskich (faszystowskich) lądowych, morskich i powietrznych sił zbrojnych w liczbie około jednego miliona mężczyzn, pozostających pod dowództwem gen. von Vietinghoff-Scheela i znajdujących się na obszarze północnych Włoch (po rzekę Ischno na północnym zachodzie), 3 austriackich prowincji (Vorarlberg, Tyrol i Salzburg) oraz części Karyntii i Styrii. Z ramienia kapitulujących wojsk akt podpisało dwóch przedstawicieli: jeden w imieniu gen. von Vietinghoff-Scheela, drugi w imieniu Obergruppenführera Karola Wolffa, dowódcy SS i policji i generalnego pełnomocnika niemieckich sił zbrojnych we Włoszech. Ze strony sił sojuszniczych akt podpisał gen. W. D. Morgan w obecności szeregu wyższych oficerów amerykańskich, brytyjskich i radzieckich. Kapitulacja nastąpiła w stosunku do marsz. polnego Harolda Alexandra jako naczelnego dowódcy sił sojuszniczych na obszarze Morza Śródziemnego, ze skutkiem od dnia 2 maja, godz. 12.

Akt bezwarunkowej kapitulacji z 29 kwietnia składa się z sześciu paragrafów i trzech załączników. Załączniki regulują szczególne materie związane z poddaniem się nieprzyjacielskich sił zbrojnych. Akt z 29 kwietnia po raz pierwszy w historii II wojny światowej stosuje wobec niemieckich sił zbrojnych formułę bezwarunkowej kapitulacji (§ 1), ale jej nie wyjaśnia. Podobny brak określenia treści i zakresu pojęcia bezwarunkowej kapitulacji spotyka się we wszystkich następnych aktach kapitulacyjnych (z 4, 7 i 8 maja). Ustalając koniec działań

¹⁵⁵⁾ Patrz przyp. 79.

¹⁵⁶⁾ Patrz powyżej pod pkt. bb) traktuj. o inspektorze pol. bezp. i SD.

¹⁾ Akt ten ogłoszony został w formie komunikatu śródziemnomorskiej kwatery głównej sił sojuszniczych w angielskim dzienniku *The Times* z 3 maja 1945 r., s. 4, a następnie przedrukowany w *American Journal of International Law* 39 (1945), Supplement, s. 168—9.